

Творча спілка вчителів України
Асоціація вчителів української мови

**ОЛЕКСАНДРА ГЛАЗОВА
ТЕТЯНА КОСЯН**

РІДНЕ СЛОВО

**Посібник з розвитку
зв'язного мовлення**

6 КЛАС

Рекомендовано Міністерством освіти України

Київ
«Магістр-S»
1997

У посібнику зібрано й систематизовано матеріал, який впродовж навчального року вивчається шестикласниками на уроках розвитку зв'язного мовлення. Посібник укладено відповідно до вимог чинної програми, він доповнює, але не дублює підручник мови для 6 класу.

Система поданих у посібнику вправ готує шестикласників до роботи над твором-описом (природи, приміщення), твором-роздумом про вчинки людей. Посібник містить тексти для усних і письмових переказів.

До посібника введено рубрику «Спілкуймося правильно!», де згруповано лексику до певної теми («У театрі», «Подорож. На вокзалі», «Наша квартира», «У магазині»), подано ситуативні вправи, зразки різноманітних діалогів.

Тексти для вправ дібрано з усної народної творчості, з творів письменників-класиків, а також сучасних митців.

Посібник призначено для учнів і вчителів.

Юні друзі!

Мова народу – це його святощі, його найцінніший скарб. Щоб оволодіти цим скарбом, людина мусить постійно докладати зусиль. Добре знання мови, вміння користуватися всіма багатствами мовних засобів необхідні в усіх сферах суспільної діяльності.

У цій книжці зібрано матеріал, який протягом навчального року ви будете вивчати на уроках розвитку зв'язного мовлення. Посібник допоможе вам поновити в пам'яті все вже відоме про спілкування і мовлення, ознайомить з вимогами до мовлення та з основними правилами спілкування. Книжка дасть необхідні знання про типи і стилі мовлення, допоможе навчитися усно й письмово переказувати тексти, працювати над творами.

Посібник допоможе вам опанувати рідну мову, навчатиме добирати мовні засоби відповідно до різних життєвих ситуацій, правильно будувати висловлювання.

Свої думки людина може висловити тим точніше, чим більше слів має вона в своєму запасі. Книжка включає рубрику «Спілкуймося правильно!», де зібрано лексику відповідно до певної ситуації спілкування, подано зразки різноманітних діалогів.

Пам'ятайте, що правильне і вправне володіння мовленням – одна з головних рис по-справжньому освіченої та культурної людини.

З М І С Т

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В 5 КЛАСІ

Мова та мовлення. Діалог та монолог	3
Ситуація спілкування	6
Стилі мовлення	7
Текст. Ознаки тексту	8
СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!	
У театрі	10
§ 1. Будова абзацу	11
§ 2. Складний план тексту	13
§ 3. Типи мовлення	15
§ 4. «Відоме» й «нове» в реченнях тексту розповіді й опису	17
§ 5. Розповідь	19
СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!	
Подорож. На вокзалі	21
§ 6. Опис природи	23
§ 7. Переказ тексту розповідного характеру з елементами опису природи	25
§ 8. Твір-опис природи	28
§ 9. Опис приміщення	30
§ 10. Переказ тексту розповідного характеру з елементами опису приміщення	34
§ 11. Твір-опис приміщення	39
СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!	
Наша квартира. Наша кімната	41
§ 12. Роздум	44
§ 13. Переказ тексту розповідного характеру з елементами роздуму	47
§ 14. Твір-роздум про вчинки людей	51
СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!	
В універмазі. У магазині готового одягу	54
§ 15. Замітка в газету типу роздуму про вчинки і поведінку людей	55
§ 16. Оголошення. План роботи	58

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО У 5 КЛАСІ

МОВА ТА МОВЛЕННЯ. ДІАЛОГ ТА МОНОЛОГ

1. Прочитати легенду. Завдяки чому її герой одержав можливість спілкуватися з рослинами, птахами та звірами? Чи можливе мовлення без знання мови? Що таке *мовлення* і що таке *мова*?

Один хлопець-сирота в ніч на Івана Купала знайшов квітку папороті. Несе квітку додому й чує, що всі дерева, птахи й тварини розмовляють між собою, як люди. Цей цвіт папороті дав йому чарівну здатність розуміти мову тварин та рослин.

З того часу став хлопчина знахарем. Кожна травинка розповідала йому, яку недугу вона може зцілити. А пташок хлопець їхньою мовою розпитував, де та чи інша трава росте.

Найбільше ліків знала стара мудра змія, що жила у скелі. Свої таємниці змія відкривала тільки молодим зміючкам.

Дізнався про це молодий знахар і почав учащати до скелі. Сховається серед каміння і слухає розмову між зміями.

Побачила якось стара змія хлопця, розгнівалася на нього і вкусила. Від її отрути знахар не вмер, але онімів.

Проте мову всього живого він розумів. Хоч не міг говорити, але міг слухати. До скону віку блукав знахар лісами, дослухався шелесту трав та пташиного щебету. Багатьох хворих урятував від смерті.

Народна легенда

Мова – це фонетичні, лексичні, граматичні, синтаксичні засоби (звуки, слова, словосполучення, речення та ін.), які служать для спілкування.

Мовлення – це спілкування за допомогою мовних засобів, тобто мови.

2. Виразно прочитати байку за особами. Вказати в її тексті діалог та монолог. Що таке *діалог* та **монолог**?

Билина

Сказав раз Кущ Билині:

- Билинонько! Чого така ти стала,

Мов рибонька в'яла

Пожовкла, не цвітеш,

Живеш, як не живеш,

Твоя головонька от-от поляже?

- Ох; Кущику! – Билина каже. –

Я на чужині...
Хто щиро поважа родину,
Свій рідний край,
Тому не всюди рай:
Чужина в'ялить, як Билину.

Л. Глібов

Мовлення існує у формі діалогу або монологу.

3. Прочитати казку за особами. Вказати в її тексті монолог та діалог. Чому людина втратила можливість спілкуватися з природою?

Добрий лісоруб

Прийшов якось чоловік у ліс по дрова. Вибрав березу, підняв сокиру. Тут берізка заговорила жалісно:

- Не рубай мене! Я маю багато дітей, вони плакатимуть, якщо мене не стане!

Підійшов чоловік до дуба. Побачив дуб сокиру й почав просити:

- Дай мені ще пожити на світі! Жолуді мої ще не дозріли й не годяться на насіння. Як же виростуть дубові ліси?

Чоловік підійшов до сосни. Та теж почала проситися.

Присів чоловік і замислився: «От диво! Ліс живе, він думає. У кожного дерева свій розум, у нас із ним одна мова. Кожне дерево знаходить мудрі й переконливі слова. Тож духу не вистачає його скривдити!»

Тут із хащі вийшов дід з довгою зеленою бородою, у сорочці з бересту, в жупані з кори ялини. Лагідно глянув Лісовик на лісоруба й сказав:

- Спасибі тобі, що не знищив моїх дітей! Це принесе тобі щастя. Віднині все, чого тобі захочеться, в тебе буде. Дивися лише, щоб твої бажання не стали надмірними. Бо ж тоді втратимо спільну мову, перестанемо розуміти одне одного...

Попрощався Лісовик з чоловіком і зник у хащах.

Жив той чоловік заможнo й щасливо до кінця своїх днів. І діти його були щасливі, й онуки. Ніколи не кривдили вони нічого живого.

Та якось праправнукові доброго лісоруба запраглося, щоб сонце спустилося з неба й погріло йому спину. Розгнівалося сонце на таку його дурість і спалило нахабу гарячим промінням.

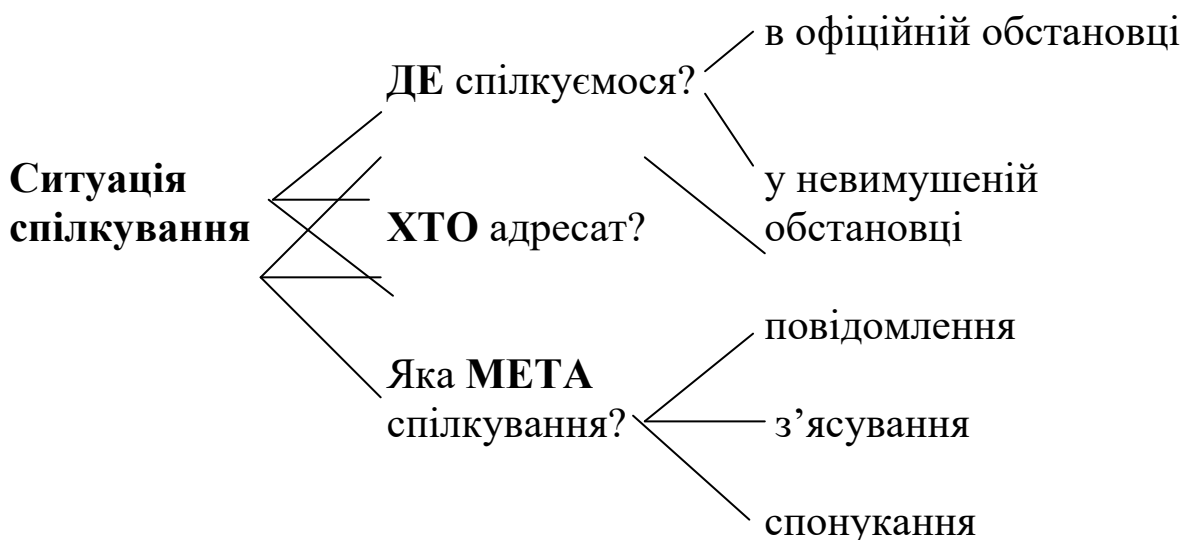
Того нещасливого дня гаряче проміння сонця так налякало дерева, що ті оніміли навіки. З тих пір люди не чули від них жодного слова.

Народна казка

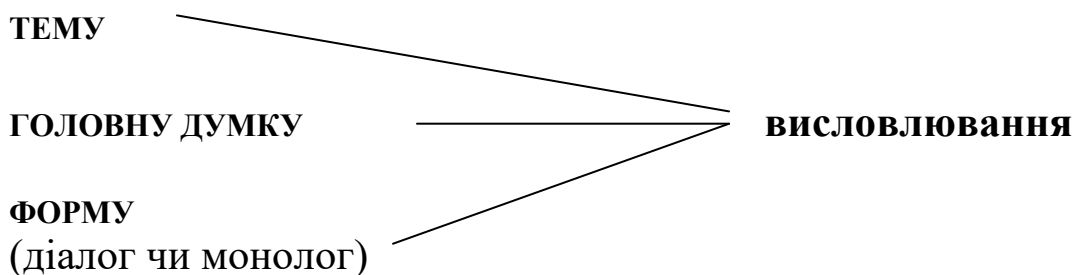
СИТУАЦІЯ СПІЛКУВАННЯ

4. Розглянути схему. Пояснити, що слід узяти до уваги, щоб зорієнтуватись у ситуації спілкування, і що залежно від цього визначити?

Перед тим, як вступити в спілкування,
слід **УЗЯТИ ДО УВАГИ:**

Залежно від цього треба **ВИЗНАЧИТИ:**

5. Використовуючи подану вище схему, визначити тему та головну думку можливого висловлювання, уявивши, що ви прийшли:

- до читального залу районної бібліотеки;
- на засідання шкільного мовного гуртка;
- до бабусі в день її народження;
- до однокласника, що занедужав.

СТИЛІ МОВЛЕННЯ

Залежно від ситуації спілкування використовують різні стилі мовлення.

Розрізняють п'ять стилів: розмовний, науковий, художній, офіційно-діловий, публіцистичний. Стилi мовлення вивчає наука стилістика.

6. Розглянути таблицю. Розповісти, у яких сферах життя використовують кожен із стилів. У яких ситуаціях спілкування вдаються до кожного із стилів у шкільному житті?

Стилi мовлення		
Назви стилів	Де вживаються	Основні види (жанри) висловлювань
Розмовний	У побуті	Розмова на побутову тему, листи до близької людини
Науковий	У науці, техніці, в освіті	Лекція, доповідь, наукова стаття
Художній	У художній літературі	Вірш, поема, оповідання, повість, роман, п'єса, казка

Офіційно-діловий	У службових стосунках	Закон, постанова, заява, звіт, розписка, оголошення
Публіцистичний	У суспільному житті	Промова, звернення, газетна чи журнальна стаття

7. Прочитати. У якій ситуації спілкування може бути використане кожне з висловлювань? За якими ознаками це можна встановити? Визначити стиль кожного з висловлювань.

1. У трав'янистих рослин, наприклад, у культурних злаків (жито, пшениця, овес), ріст і розвиток відбуваються швидко. Навесні після посіву на темному ґрунті з'являються перші паростки пшениці, і поле стає зеленим. Через місяць пшениця починає кущитися, потім на ній з'являється колосся. Поле поступово жовтіє, в колосі досягає зерно. Наприкінці літа збирають урожай. Для того, щоб відбулися всі ці зміни, в органах рослин – у листках, стеблах і коренях – відбуваються складні процеси живлення. Рослина засвоює поживні речовини з навколишнього середовища, переробляє їх і одночасно виділяє із себе непотрібні їй речовини.

З дитячої енциклопедії

2. Надворі весна вповні. Куди не глянь – скрізь розвернулося, зацвіло пишним цвітом. Поле – що безкрає море, скільки глянеш – розіслало зелений килим, аж сміється в очах. На ланах грає сонячна хвиля, під хвилею співає хліборобська доля... Легенький вітерець подихає з теплого краю, перебігає з нивки на нивку, живить, освіжає кожну билинку. І ведуть вони між собою тиху таємну розмову...

За Панасом Мирним

ТЕКСТ. ОЗНАКИ ТЕКСТУ

8. Прочитати. Чи можна стверджувати, що подані речення утворюють текст? Пригадати визначення тексту.

Рідна мова – то неоціненне духовне багатство. У рідному слові народ усвідомлює себе. Слово рідної мови – могутній засіб передачі від покоління до покоління історичного, культурного, побутового досвіду народу. Рідне слово – невичерпне і невмируще джерело, з якого дитина черпає уявлення про навколишній світ, про свою родину, про своє село й місто, про весь свій край.

За В. Сухомлинським

Текст – це група речень, об'єднаних темою та головною думкою. Речення в тексті розташовані в потрібній для розкриття теми послідовності.

Речення тільки висловлює якусь думку. Висловлена ж у тексті думка має розвиток за рахунок, того, що кожне наступне речення до вже відомого додає щось нове.

Ознаки тексту такі: пов'язаність речень за змістом, наявність головної думки, її розвиток, певна послідовність речень, зв'язок речень між собою за допомогою займенників, синонімів, повторів, спільнокореневих слів, сполучників.

9. Подані речення записати в такій послідовності, щоб вони утворили текст. Визначити тему й головну думку тексту. Дібрати до нього заголовки. Вказати засоби зв'язку між реченнями в тексті (займенники, синоніми та ін.).

Свій твір Володимир Мономах закінчує проханнями виконувати його поради, доброзичливо ставитися до всіх на світі. Після князя лишилося знамените «Повчання дітям». Володимир Мономах був мудрим і далекоглядним правителем, талановитим письменником. Це книга про те, як належить жити.

10. Переписати, на місці крапок уставляючи слова, які є засобами зв'язку між реченням в тексті. Назвати ці засоби (займенники, синоніми, повтори та ін.). Визначити тему й головну думку тексту.

Князь Ярослав Мудрий не любив воювати. ...любив бути в Києві, клопотатися мирними справами. За часів... правління... місто над Дніпром виросло, розбудувалось. ...кохався в книжних

премудростях. ...зібрав величезну бібліотеку. Слава про ... линула далеко за межами Руської землі.

11. Прочитати текст. Вказати в ньому зачин, виклад та кінцівку. Визначити тему та головну думку. Дібрати заголовок.

У багатьох піснях нашого народу оспівано барвінок з його небесно-голубими квітками й вічнозеленим листом.

Ця рослина супроводжувала наших пращурів від колиски до могили. У барвінку купали немовлят, щоб росли здоровими й вродливими. Барвінком прикрашали коси дівчата. Він ріс біля криниці і був завжди до послуг людині. Про лікувальні можливості барвінку наші пращури знали здавна.

Назва цієї улюбленої українцями квітки, хоч як ми до неї звикли, все ж запозичена, тільки дуже давно. У німецькій мові рослина зветься бервінкель – «ведмежий куток». Німецька назва, в свою чергу, походить з латинської мови.

Барвінок міцно увійшов у побут нашого народу як декоративна рослина. Гілочка барвінку – наче витвір мистецтва.

За А. Коваль

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО

У театрі

Виразно прочитати діалог за особами. З'ясувати лексичне значення виділених слів.

- Що сьогодні йде в театрі?
- Сьогодні йде вистава за п'єсою Старицького «За двома зайцями».
- Скажіть, будь ласка, чи можна придбати на вечір два квитки в **партері**?
- Залишилися квитки тальки в ложі першого ярусу та в ложі **бенуара**.
- Коли розпочнеться вистава?
- О дев'ятнадцятій годині.
- Де можна буде купити програму?
- У білетерки.

- Дякую вам за інформацію
- Прошу. Приходьте на виставу.

Використавши деякі з поданих у рамці слів та словосполучень, скласти розповідь «На прем'єрі».

Репертуар, афіша, Київський Національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка, Національна опера України ім. Т.Г.Шевченка, Київський академічний театр юного глядача (Київський ТЮГ), Київський академічний театр оперети (Київська оперета), Київський академічний театр ляльок, фойє, гардероб, перший дзвінок, перша дія, оплески, овація, гастролі, завіса, сцена, оркестрова яма, диригент, соліст, хор, статист, партер, балкон, декорації, грим, актор, антракт, буфет.

Побудувати діалог, додавши до поданих реплік-запитань репліки-відповіді. «Проговорити» його за особами.

- Скільки ще залишилося до початку вистави?
.....
- Чи ти знаєш, хто виконує головні ролі?
.....
- Може, варто взяти напрокат бінокль?
.....
- Де тут буфет? Дуже хочеться пити.
.....
- А коли ми оглянемо фойє?
.....

Скласти й «проговорити» за особами діалоги, можливі між:

- глядачем та білетеркою;
- актором та його шанувальником;
- двома однокласниками, які несподівано зустрілись у фойє театру.

§1. БУДОВА АБЗАЦУ

12. Подані абзаци прочитати в такій послідовності, щоб утворився текст. Залежно від чого текст членується на абзаци?

Приніс лелека насінину й кинув у ріллю. За день вистромилися із землі пагінці кавуна. Як доспів кавун, ледь доніс його чоловік додому. Розрізав, а в ньому хліб, калачі, ковбаси... Так віддячив лелека за добро.

Орав якось чоловік поле. А тут де не взявся лелека з перебитою ногою. Приніс його селянин додому. А коливилікував, випустив птаха на волю.

Приніс і йому лелека насінину. Виріс з неї кавун. Прямо в полі розрізав його заздрісний сусід. А звідти роєм джмелі здоровенні! Довго пам'ятав заздрісник лелечин подарунок.

Почув про те заздрісний сусід. Підстеріг лелеку на березі річки й перебив йому дрючком ногу. Тоді поніс додому лікувати. Як видужав лелека, випустив його заздрісник на волю.

Народна казка

Тема тексту розпадається на кілька мікротем. Мікротема розкривається кількома реченнями. Частина тексту, об'єднана мікротемою, називається абзацом.

Кожен абзац починають записувати з нового рядка.

Абзац має таку будову: зачин, розробка висловленої в зачині думки, кінцівка.

Кінцівка в абзаці не обов'язковою. Її може не бути, коли думку завершено.

13. Прочитати. Визначити тему та мікротеми тексту. Переписати, поділяючи текст на абзаци. У кожному з абзацив вказати розробку теми, кінцівку.

В Україні вірили, що лелека приносить щастя оселі, біля якої він збудував гніздо. Господаря тієї оселі шанували в оселі. Якщо ж хтось лелече гніздо поруїнує, у родині могла статися біда. Тому гнізда лелек берегли й охороняли. Щодо походження лелеки існувало чимало легенд. Одна з них стверджує, що лелека колись був чоловіком. Бог позбирав у лантух усіх земних гадів та послав його кинути лантух у море. Дорогою чоловік не втримався і

поцікавився, що ж він несе. Гади вислизнули на волю й порозповзалися по землі. Бог перетворив чоловіка на бусола й примусив збирати жаб, гадюк та вужів. З того часу лелека й визбирує їх по болотах. Лелека має чимало народних назв. У різних місцевостях цей птах відомий як чорногуз, гайстер, бусол, веселик. Влучні й лагідні назви засвідчують любов українців до птаха.

14. За поданими зачинами продовжити абзаци. Текст записати, визначити його тему, мікротеми. Дібрати заголовок, який відбивав би тему тексту.

Образ зозулі часто трапляється в усній народній творчості.

.....

За повір'ям, зозуля віщувала тривалість людського життя.

.....

Про походження зозулі складено чимало легенд.

.....

§2. СКЛАДНИЙ ПЛАН ТЕКСТУ

15. Прочитати текст, визначити його тему. Виділивши мікротеми, скласти й записати простий план тексту. Навіщо, на вашу думку, складають план?

Перша книжечка

Нудна й тяжка була наука в дяковій школі. Проте малий Шевченко і до цієї науки брався охоче. Він відчував, що десь далі є наука ясна, радісна, справжня. Цей чарівний світ, мов магнітом, тягнув Тараса до себе.

Цікавішою для учнів наука ставала, коли починали вчити письмо. Для Шевченка це була справжня втіха.

Папір був тоді дорогий, а кріпаки бідні. Грамотіям для письма залишалися стіни, ворота й двері.

Одного разу Тарас побачив у дяка грубий зшиток. Ще раніш хлопець бачив, як дяк щось у нього вписував. Тарас почав розглядати записані рукою дяка пісні й вірші. Довго сидів над ними, мов прикипів.

Уперше хлопцеві відкрилася таємниця, як творяться книжки. До жаги забажалося зробити таку книжечку самому. Захотілося

вписувати в неї ті пісні й вірші, що йому припали до вподоби. Це був перший потяг до словесної творчості.

І ось Тарас у бур'янах. Сів на колодці, розгорнув свій зшиточок. Сторінки його були розмірежані візерунками. Тут були записані пісні й вірші.

Хлопець записав ще одну пісню. Тепер йому захотілося співати. Він стиха завів дзвінким та гнучким голосом. Кінчав пісню й знову починав. І не було тому співу краю.

За С. Васильченком

16. Прочитати складний план поданого в попередній вправі тексту. Порівняти його із самостійно складеним простим планом. Який із планів є конкретнішим, більш докладним? Усно переказати текст за складним планом.

План

- I. І до нудної науки Тарас брався охоче.
- II. Навчання письма – справжня втіха.
- III. На чому писали «грамотії».
- IV. Тарас побачив дяків зшиток.
 1. Вписані дяком вірші та пісні.
 2. Забажалося зробити книжечку.
 3. Перший потяг до словесної творчості.
- V. У бур'янах:
 1. Пісні й вірші у зшиточку.
 2. Записав ще одну пісню.
 3. Тарасові захотілося співати.
 4. Не було тому співу краю.

Складний план відрізняється від простого тим, що його пункти включають у себе підпункти, тобто заголовки ще дрібніших частин тексту.

У порівнянні із простим планом складний є конкретнішим і більш вичерпним.

17. Прочитати текст, визначити його тему, виділити мікротеми. Скласти й записати складний план тексту. Усно переказати текст за планом.

Співоча родина

Жив колись бідний удівець. Мав він повну хату малих дітей, а землиці – на заячий скік. Тяжко працював, щоб прогодувати сім'ю.

Усі в родині любили співати. Не те що дня, години не могли прожити біднякові діти без пісні.

По сусідству жив багатий та вредний дячок. Співи бідних дітей дратували його. Прийшов він до їхнього батька, кинув торбу з грішми на лаву й попросив дати йому на виховання котресь дитинча. Він був упевнений, що інші діти заздритимуть, і буде їм не до співу.

Скликав бідний чоловік дітей і спитав, хто хоче жити в багатого сусіда. Спатиме він там на перинах, а їстиме самі калачі.

Гірко заплакали діти, бо не хотіли розлучатися з татком та одне з одним. Пісня об'єднувала їхні душі, робила їх щасливими. Які калачі й перини можуть таке щастя замінити?

Розгнівався панок, але що мав робити? Запропонував торбу грошей залишити, якщо ніхто з дітей більше не співатиме.

Тут один хлопчик заспівав такої сумної, що у всіх закрутилися сльози в очах. Схопив бідняк торбу та віддав панові. Бо ж продати дитячі співанки – то однаково, що продати рідне дитя.

Щодня бриніла піснями бідняцька хата. І як не тяжко було жити в злиднях, була та родина щасливою.

18. Обміркувати зміст усного висловлювання на одну з поданих тем. Скласти й записати складний план висловлювання.

- День, що мені запам'ятався
- Цікава мандрівка
- Концерт улюбленого співака

§3. ТИПИ МОВЛЕННЯ

19. Розглянути таблицю. Пояснити, на що слід звернути увагу, щоб визначити тип мовлення.

Типи мовлення		
Назви типів мовлення	На яке питання дається відповідь	Про що йдеться
Розповідь	Що сталося? Що відбулося?	Про дії, події
Опис	Який? Яка? Яке? Які?	Про ознаки предмета та його частин
Роздум	Чому?	Про причини ознак чи дій

20. Прочитати уривки. Визначити, до якого типу мовлення слід віднести кожен з них. Свою думку аргументувати.

1. Голуб був чудесний. Голівка ж яка: малесенька, виточена, не кругла, а довгастенька. А дзьобик: це ж не дзьобик, а пшеничне зернятко, ніжне, рожеве, тупеньке. Шийка горда, не довга й не коротка, спина ввігнута, хвіст трубою і пір'їн у ньому не менше тридцяти шести. А крила такі легкі та сильні, що як пушинку тіло носять.

За В. Винниченком

2. Пароплав вийшов у відкрите море. Після десяти годин руху судова машина зіпсувалась. Туман погустішав. Пароплав виявився безпорадним, кинутим напризволяще. На сигнали про допомогу ніхто не відповідав.

Тоді згадали про голуба. Адресований пароплавному товариству лист було згорнуто, запаковано у водонепроникний папір та прикріплено до пір'їн пташиного хвоста.

Як тільки голуба випустили, він зробив два кола над судном, потім піднявся вище. Як стрілка компаса, голуб рушив до мети.

За Е. Сетон-Томпсоном

3. Голуба називають птахом миру, тому що саме він, згідно з давньою легендою, звив гніздо в шоломі несамовитого й грізного

Марса, бога війни. Це затримало кровожерного бога й перешкодило початку нової чвари. Отже, голуб – птах злагоди й миру.

З довідника

21. Прочитати. Визначити тему й головну думку тексту. До якого типу мовлення він належить? Свою думку довести. До якого типу мовлення ви вдаєтеся, доводячи свою точку зору? З'ясувати стиль тексту.

Говерла і Прут

В одному з гірських селищ жив собі легінь Прут. Якось у горах він зустрів дівчину Говерлу. Велике й щире кохання поєднало їхні серця.

Та не могла Говерла піти жити до людей в село. Не давав їй дозволу батько, гірський цар. Не міг бути в горах Прут, бо в долині жила його старенька мати.

Якось здійнялася в горах страшена буря. Коли на ранок вона вщухла, сонце піднялось оглянути Карпати й здивувалося. На місці старої долини виросла гора. Вона сягала аж до хмар.

А між горами побігла гомінка річка. Вона проклала собі шлях в ущелинах, спадала зі стрімких скель.

Ніхто в селі не бачив більше легеня Прута, а в горах не зустрічав дівчину Говерлу.

Стрімку ріку люди прозвали Прутом, в височенну гору, біля ніг якої в'ється Прут, - Говерлою.

Народна казка

§4. «ВІДОМЕ» Й «НОВЕ» В РЕЧЕННЯХ ТЕКСТУ РОЗПОВІДІ Й ОПИСУ

Кожне речення тексту, ввібравши в себе якусь частину речення попереднього (слово, словосполучення), додає щось нове. Завдяки такій будові речень у тексті відбувається розвиток думки.

Таким чином, у кожному реченні тексту можна виділити «відоме» (частина, ввібрана з попереднього речення) та «нове»

(те, що додане саме цим реченням).

Заради «нового» створюється й додається до тексту кожне наступне речення.

22. Прочитати. У кожному з речень тексту визначити «відоме», тобто те, від чого відштовхується автор, і «нове», тобто нові відомості, які він цим реченням додає. До якого типу мовлення слід віднести текст? Свою думку довести. Визначити стиль тексту.

Лев і Миша

Лев спав, а по ньому бігала Миша. Лев прокинувся, зловив її і хотів з'їсти. Миша почала благати відпустити її, навіть обіцяла віддячити за подароване життя. Засміявся Лев і відпустив Мишу.

Невдовзі звіролови спіймали Лева й міцним мотузком прив'язали до дерева. Почувши його стогін, прибігла Миша. Вона перегризла мотузок і сказала: «Знай, Лево, що й мала Миша здатна віддячити за добро».

Езоп

23. Розглянути таблицю. З'ясувати, що є «відомим» і «новим» у реченнях розповіді та реченнях опису предмета.

Тип мовлення	«Відоме»	«Нове»
Розповідь	Особа	Назва дії
Опис предмета	Предмет або його частина	Ознака

24. Прочитати. Які типи мовлення поєднано в тексті? У кількох реченнях різних типів мовлення визначити «відоме» та «нове». З'ясувати стиль тексту. Усно переказати його, дотримуючи стилю.

У КИЇВСЬКОГО КНЯЗЯ

До столиці Київської Русі купці привозили різні заморські дива. Кожен вихваляв свій товар, мовляв, кращого немає в усьому світі.

Якось із далекого італійського міста Венеції прибув до Києва купець на ім'я Чезаре. З іншими купцями прийшов він до київського князя. Дістав загорнуті в шовк скляні келихи, карафки та блискуче скляне намисто.

Тут князівські слуги внесли на золотих тацях напої в скляних келихах, таких же красивих, як ті, що їх привіз із Венеції купець Чезаре.

Коли ж увійшла до світлиці княгиня, гості побачили на ній скляне намисто, не гірше за венеціанське. Кожна намистинка була прозора, блискуча і невимовно гарна. Намисто переливалося різними відтінками синього кольору.

Як же прикро стало Чезаре! Хотів здивувати киян заморським склом, а в них своє не гірше.

Пізніше купців повели до Софійського собору. Глянули вони навкруги та аж завмерли з подиву: на стінах усіма барвами веселки виблискували зображення святих. Деякі з них намальовані, а деякі викладені з кольорових скелець. Гостям пояснили, що такі картини звуться мозаїкою, а скельця для них виготовили київські ремісники. Вони великі майстри скляної справи.

Така подія сталася в Києві понад вісімсот років тому.

За П. Утевською

§5. РОЗПОВІДЬ

У розповіді йдеться про послідовно виконувани особою (чи особами) дії або ж про події, що відбуваються одна за одною, у певній послідовності.

*До розповіді можна поставити загальне питання **ЩО СТАЛОСЯ? ЩО ВІДБУЛОСЯ?***

«Відомим» у реченнях тексту розповіді є назва особи, що виконує або виконала дії. «Новим» є назва дії або події, що відбувається.

Часто (хоч і не обов'язково) в тексті розповіді наявні слова,

що вказують на послідовність виконання дій або зміни подій: спочатку, потім, пізніше, після того, наступного дня і т. ін.

24. Прочитати. До якого типу мовлення слід віднести текст? Поставити до тексту загальне питання. Визначити в кількох реченнях тексту «відоме» й «нове». Вказати слова, що означають послідовність виконання дій.

Срібне озеро

Якось уночі польських шляхтичів попередили, що до Збаража козаки наближаються. Тоді наказав пан Ярема Вишневецький усе коштовне із замку вивезти. Позбирали його слуги таляри, срібло, золото, посуд у скрині. Уранці все те в озері потопили.

А переляканий Ярема, переодягнувшись у жіночий одяг, за два дні аж у Львові опинився.

Минуло небагато часу, і у Збараж з військом прибув Максим Кривоніс. Того ж дня він був біля озера й захотів пити. Ступив кінь в озеро й став на щось тверде. Максим зачерпнув, води, а шабляка дзвякнула по чомусь. Засміявся Кривоніс. Тоді наказав витягти з озера панський скарб. Надвечір більше десяти возів прибуло до козацького табору. Відтоді й озеро назвали Срібним.

Частину скарбів Максим Кривоніс віддав татарам, щоб відпустили на волю захоплених у полон людей. А частину дав на монастир, щоб помолилися за душі тих, хто поліг за рідну землю.

Народна легенда

26. Прочитати текст, визначити його тему й головну думку. Довести, що в основу тексту покладено розповідь. Підготуватися до усного переказу тексту за самостійно складеним планом.

Макітрина балка

На правому березі річки Костуватої є невелика, але глибока Макітрина балка. У тій балці височіє гранітна скеля. А в скелі видовбана ступа.

Ось що розповідають про ту ступу діди. Давним-давно жили в цій місцині вільні козаки. Задумали їх завоювати турки. Рушили проти козаків військом. Ті посунули ворогам назустріч. Спинились два війська одне напроти одного.

А звичай у ті часи був такий. Кожне військо виставляло свого воїна. Хто з них кого поборе - тієї сторони й перемога буде.

Виставили турки воїна Махамуда. Був він клишоногий, присадкуватий і здоровий, як гора.

Викликався змагатися з Махамудом козак Микита Орел. Вийшов він і став поперед козацьких лав.

Зійшлися воїни, почався поєдинок. Хоч як намагається турок козака від землі відірвати, хоч як смикає, нічого не виходить.

А козаки з турка кепкують, що він мало каші з'їв.

Перенесли боротьбу на наступний день.

Уночі турки видовбали в скелі ступу, натовкли пшона й наварили три пуди каші. Наївся Махамуд.

Наступного дня двобій продовжився. Знову не може турок Микиту від землі відірвати. А козаки знай регочуть, що мало каші з'їв.

Тієї ночі турки наварили сім пудів каші. Їв Махамуд, аж відвертало.

Уранці посунув турок на Микиту, мов гора. Схопив його, напружився, щоб від землі відірвати, та й луснув.

Довелося туркам з ганьбою відступати. Напам'ять про їхню неславу залишилась ступа в скелі в Макітриній балці.

Народна легенда

27. На одну із поданих там скласти невеликий текст-розповідь.

- Моє улюблене заняття
- Як проходить у нашій родині вихідний день
- Як ми зустрічаємо гостей
- Як я доглядаю рибок (щеня, кошеня)

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

Подорож. На вокзалі

За поданим початком продовжити розповідь на тему «Подорож залізницею».

На платформі стояв готовий до відправлення поїзд. Посадка на нього закінчувалася. Мій батько подав квитки провіднику, і ми пройшли до третього купе, у якому мали їхати. У купе вже сиділи попутники...

Виразно прочитати діалог за особами. Скласти й «проговорити» подібний діалог, який міг би відбутися між двома однокласниками, які несподівано зустрілися на вокзалі під час канікул.

- Привіт, Олю! Оце зустріч!
- Привіт!
- Ти когось зустрічаєш?
- Так, сестру з Ужгорода.
- А я ось їду з Києва.
- Куди?
- До Трускавця. Тато купив мені путівку до санаторію.
- З якої колії відходить твій поїзд?
- Ще не знаю. Зараз дізнаюся в довідковому бюро.
- Ну, щасливої тобі дороги. Добре тобі відпочити й підлікуватися.
- Дякую. Твоїм найщиріші вітання.
- Спасибі. До побачення!

Використавши деякі з поданих у рамці слів та словосполучень, скласти й «проговорити» за особами діалоги, можливі:

- між пасажиром та провідником;
- між кількома пасажирами-попутниками.

Каса попереднього продажу квитків, розклад відправлення та прибуття поїздів, зал для чекання, валіза, камера для схову, купе, загальний вагон, плацкартний вагон, поїзди далекого слідування, товарні поїзди.

§6. ОПИС ПРИРОДИ

28. Прочитати. До якого типу мовлення слід віднести текст? Який куточок природи тут описано? Які предмети описав автор, щоб відтворити картину природи? Що є «відомим» і «новим» у реченнях опису предмета?

Була тепла, ясна осінь. Осіннє повітря було прозоре, тихе. Під безхмарним небом стояло велике золоте сонце. Під його скісним промінням золотом сяяло листя лип та беріз. Здавалось, що якийсь чарівник, як у казці, вбрав дерева в золоті шати. Падало жовте листя, а здавалось, що то золото капає на землю. Усе навколо було обсипане сонячним промінням. На серці було тихо й весело.

За М. Коцюбинським

Опис картини природи складається із сукупності описів окремих предметів (неба, хмар, повітря, дерев, трави і т. ін.).

«Відомим» в описі природи є назви цих предметів або їхніх частин. «Новим» є ознаки.

В Н

Наприклад: *Затінок у ялиновому лісі густий .*

В Н Н

Повітря густе, ароматне.

В Н Н

Земля чорна, вкрита сухою глицею...

Опис природи може бути складений як у художньому, так і в науковому стилях.

29. Прочитати. У реченнях опису природи визначити «відоме» та «нове».

Яр глибоченний, порослий зеленню. Між вербами в'юниться річка. - чиста, як сльоза. Береги круті й кам'яністі. На березі звиваються вузькі стежки. Торішній очерет сухий, сиво-бурий.

Небо затягнуте туманом. Пелена туману сіра й незрушна.

30. Прочитати уривки, визначити стиль кожного з них. Свою думку довести. Яка, на вашу думку, мета наукового опису природи, яка художнього?

Дерева широколистих дібров помірного клімату вкриті листям лише влітку. Стовбури й гілки дерев захищені товстою корою, бруньки смолистою лускою. Загальна поверхня листків велика.

Широколистий ліс має складну ярусну будову. Надґрунтовий шар з опалого листя пухкий і товстий. Мох зустрічається лише на пнях або повалених стовбурах. Затемнення в дібровах не є великим. Крони дерев утворюють порівняно розріджене шатро.

З дитячої енциклопедії

2. Зелене царство пишніло неповторною красою. Вітер збивав з дубів зелену піну. Із осик з тихим шелестом гвинтилося на землю жовте листя. Неначе боярські шапки, зеленів мох, розцяцькований жовтим осиковим листям. Сохла папороть, згортаючи пальмові листки. Осички просили на зиму чобітки, а дуби наглухо застібали кожухи. І над усім цим лісовим царством – небо, безкрає, поцинковане небо, що світить сонцем, дихає заморозками, тирликає жалібним квилінням запізнілих гусячих зграй.

За Г. Тютюнником

Мета наукового опису природи – об'єктивно й точно назвати одночасні або постійні ознаки предметів, з яких складається картина природи.

Мета художнього опису природи – створити образ побаченого, емоційно вплинути на читача чи слухача.

У науковому описі всі слова вживаються в їх прямому значенні. В описі художньому широко використовуються художні засоби (епітети, порівняння, уособлення і т. ін.).

Епітети й порівняння відбивають ознаку предметів. Тому в реченнях опису епітети й порівняння є «новим».

31. Прочитати. Вказати в реченнях художні засоби. З якою метою їх ужито? Пригадати визначення епітета, порівняння, уособлення.

Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива.

Т. Шевченко

Горить-тремтить ріка, як музика.

П. Тичина

Низько в небі стримить, як золотий серп, пізній місяць.

С. Васильченко

Сад шепотів пошерхлими губами якісь прощальні золоті слова.

Л. Костенко

32. Прочитати текст, визначити його тему й головну думку. Який тип мовлення покладено в основу тексту? З'ясувати стиль, свою думку довести. Вказати в тексті зачин та кінцівку. Усно переказати текст за самостійно складеним планом.

Степ

Переді мною розстеляється зелений степ. Хтось неначе розгортає пишний килим.

Весна, ранок. Сонечко зійшло. Трава припала росною. Червоні та жовті дикі тюльпани світяться проти сонця, неначе кришталь. Яро червоніє польовий мак. Степ яскравіє, цвіте, ніби живе й дише.

Над степом шугають орли. У небі співають жайворонки. У траві дзвенять коники, ворущаються ховрашки. Гудуть бджоли на квітах.

Ген-ген далеко в степу сунеться довга валка чумаків. Їх пісня понад степом. Отари овець сунуться по степу, неначе білі та чорні хмари.

І бачу я, що не загинула краса України, не занастилася її сила, збереглась, заховалась у степах. І ніколи та сила не загине!

За І. Нечуєм-Левицьким

§7. ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ПРИРОДИ

33. Прочитати. Визначити тему й головну думку тексту, дібрати до нього заголовок. Які типи мовлення поєднано в тексті? З'ясувати стиль, свою думку довести. Вказати в тексті зачин та кінцівку. За самостійно складеним планом (складним) усно переказати текст.

Теплий травневий вечір тихо спускався над селом. Білі стіни хат виступали із зелені садів. Косе проміння сонця обливало їх золотом. Червоним вогнем виблискували вечірні промені в маленьких віконечках.

На широкій призьбі грівся під ласкавим вечірнім сонечком старий дід. Біля ніг його на траві сиділо двоє молодих дівчат. Уважно слухали дівчата старого. Перед зором їхнім проходило все те, про що він розповідав.

Старий розказував про, того, хто народився в убогій печері, кого Мати Божа, Діва Марія поклала на сні, просто в ясла. Ніч була тепла, зоряна, в широкому степу мирно спали коло отари пастухи, і побачили вони, що небо розверзлося, й Ангели сповістили їх, що на землі народився Христос, Син Божий, який прийшов у світ, щоб принести грішним людям милість, прощення й любов. І тоді взяли пастухи гирлиги свої і пішли до печери вклонитися йому... А він лежав у яслах і з лагідною усмішкою дивився на людей...

На заході тихо розливалось ніжне сяйво вечірньої заграви. Високо в глибині неба, немов малесенькі діаманти, загорялися перші зорі. Тихий вечір ласкаво обіймав стомлену денною спекою землю.

За М. Старицьким

34. Прочитати текст, визначити його тему, головну думку, з'ясувати стиль. Які типи мовлення поєднано в тексті? Скласти план тексту (складний), усно переказати текст за планом. Дібрати заголовок.

Снігу вже майже ніде не було. Хіба що десь за парканами, по закутках, куди сонце ніколи на зазирає, ще лежали сіруваті купи. Так то ж за парканами. А в полі не було ані латочки.

Щодня після школи хлопці ходили до церкви, вилазили на дзвіницю й дивилися в синю-синю, далеку далечінь. Звідти було добре видно смугу степу. Вона була ніжно-сива, рівна, без білих плям і латок. Значить, сніг там зійшов так само, як тут. Коли світило сонце, то навіть помітно було в сивині зеленявість, то, значить, травиця.

Як стоїш на дзвіниці та дивишся в оту далечінь, так аж сльози на очі накочуються, і така ж туга, така солодка туга бере, то все відразу кинув би й потяг туди, до тої сивої, таємної далечині. А небо, як задереш голову та як глянеш у нього, лине в груди таким

холодком, що аж співати хочеться. Хмарини пливуть пухкі, теплі, жовті.

На дзвіницю дід дзвонар пускав легше, ніж звичайно. Бо був піст і треба було часто дзвонити. Дід сідав у куточок на ослінчику, давав котромусь хлопцеві шворку і вчив не шарпати, а дзвонити поволеньки, нечасто. Дзвін мідяно та лунко озивався – «данн!» Можна було дзвонити й своє діло – в степ дивитися.

За В. Винниченком

35. Прочитати текст, визначити його тему й головну думку, дібрати заголовок. З'ясувати стиль тексту. За самостійно складеним планом (складним) написати детальний переказ.

Наступили ті осінні, тихі та смутні дні, коли сонце світить і не гріє, коли спадає з дерев останнє пожовкле листя, а високо в блакитному сяєві блукає біле бабине літо.

Школярі дуже кохаються в таких днях. В літню куряву та спеку вволю не нагуляєшся, не набігаєшся. Восени ж, коли повітря таке свіже, таке прохолодне, можна бігати, можна гратися, борюкатися без кінця.

Городи та левади в цей час повні гнилими огірками та качанами з капусти, а це така чудова зброя до улюбленої школярської потіхи – війни. Напівпустілі, вже обібрані хазяями сади в коліно засипані сухим листом. У ньому так любо качатись та боротись!

Усі такі місця в селі яєних осінніх днів сповняються шумливою діворою. Тут воюють козаки з ляхами.

Після цілого ряду блискучих перемог козаків над ляхами та ляхів над козаками і ті і другі любенько розмовляють між собою, спочивають десь у гаю чи на березі озера.

Невдовзі сонце починає заходити червоним великим колом. Сіримі та ліловими баранцями біжать по обрію неба волохаті хмаринки. З дерев задумливо падають на землю сухі листочки.

За С. Васильченком

36. Прочитати текст, визначити його стиль. Який тип мовлення покладено в основу тексту? Скласти план тексту (складний). Написати детальний переказ за планом, увівши самостійно складений опис саду (3-4 речення).

Схованка в саду

Сотникові діти виграли гру. Вони засіли на дубі в глибині саду і відстрілювалися з іграшкових самопалів від інших дітей. Діти вдавали з себе театр, а Петрик з Юрасиком – козаків.

Вони не зразу помітили, що там, де стовбур розходиться кількома гілками, є глибоке дупло. У розпалі гри Юрасик провалився в нього. Петрик допоміг йому вибратися, заспокоїв, витер малому сльози. Брати зрозуміли, що в грі дупло можна обернути на фортецю.

За вечерею хлопці навипередки розповідали про дупло матері. У ньому так гарно сховатися!

Пані сотникова поклала дітей спати і вийшла на ганок подихати вечірньою прохолодою. Її увагу привернула далека заграва. Невже десь пожежа? А якщо театри?

Сотничиха кинулася до будинку й почала скликати слуг. Сотника не було вдома, тому про оборону вона мусила подбати сама. Одного зі слуг було послано дізнатися, де горить.

Швидкими точними рухами пані сотникова запалила кілька воскових свічок, збудила хлопчиків. Коли брати одягнулася, мати. Звеліла їм бігти до саду й заховатися в дуплі дуба.

Слуга повернувся із невтішною звісткою. Сусідське обійстя спалила шляхта.

У будинку ставало все гамірніше. Набивали пістолі й мушкети. Готувалися до оборони.

За З Тулуб

§8. ТВІР-ОПИС ПРИРОДИ

37. Прочитати. Яким настроєм, почуттям перейнятий кожен з уривків? Назвати використані в уривках художні засоби.

1. Сумно в містечку восени. Низьке темно-сіре небо. Не то ранок, не то вечір цілий день. Пронизуватий, холодний вітер, купи пожовклого, мокрого листя, і дощик, дощик, дощик. Плачуть під ним вікна, плачуть стріхи, плачуть дерева, тини...

За В. Винниченком

2. Уночі була гроза, а ранок видався ясний на диво. На бур'янах рясніють блискучими діамантами краплі нічного дощу.

За С. Васильченком

Художній опис природи, тобто пейзаж, виконує подвійну роль. По-перше, він показує, де відбувається подія. По-друге, відбиває душевний стан, настрій героя або автора тексту.

Ставлення автора до описуваної картини природи, настрої чи душевний стан персонажа передається за допомогою відповідних художніх засобів

38. За поданими початками скласти невеликі описи природи, намагаючись зберегти закладений початком авторський настрій. Вказати використані вами художні засоби.

1. Сірий туман куриться над землею. Брудні та важкі хмари вислали високе небо. Сонця не видно, сіро, димно, моторошно...

2. Пора була весняна. Сонце так любо світило, не пекло, а гріло. Поля лагідно й весело зеленіли...

3. Так непомітно й літечко збігло. Сонце почало нижче ходити над землею, і хоч було воно яскраве та веселеньке, вже не гріло, як раніше...

39. Прочитати заголовки творчих робіт. Який тип мовлення (або поєднання яких типів мовлення) ви вибрали б, працюючи над кожним із творів? Свій вибір обґрунтувати. Визначити тему й головну думку твору, які могли б відповідати кожному із заголовків.

- Наша мандрівка осіннім лісом
- Вже листя зблідло без проміння
- Пришкандибала осінь по стерні
- Інколи пейзажем ми про людину найточніше скажем

- Про що розповів осінній ліс.

40. Скласти невеликий усний твір на одну із запропонованих тем. Який тип мовлення буде переважати в тексті і чому? Який стиль найбільш придатний для твору? Чому?

- Лісова галявина взимку
- Зимовий ранок у місті (в селі)

41. Написати невеликий твір на одну із запропонованих тем, в основу тексту поклавши опис природи. Визначити головну думку твору. Вибрати найбільш придатний для твору стиль, свій вибір обґрунтувати. Не забути: твір потрібно розпочати зачином і завершити кінцівкою.

- Морський берег узимку
- Галявина зимового лісу
- Зимовий ранок у моєму місті (селі)

§9. ОПИС ПРИМІЩЕННЯ

42. Пригадати, у яких художніх творах вам зустрічалися описи приміщення. Навіщо, на вашу думку, письменники вводять такі описи до своїх творів?

Внутрішній вигляд приміщення називається інтер'єром.

Опис приміщення допомагає розповісти про життя людей, їх працю та побут, інтереси й захоплення. Часто саме інтер'єр допомагає зрозуміти внутрішній світ людини.

43. Прочитати. Наскільки поданий опис приміщення допомагає уявити життя запорожців у Січі? На які риси козацької вдачі опис вказує? Визначити стиль уривка.

На вигляд курінь був довгою казармою. Він мав чотири великих квадратних вікна, одні низькі двері. Курінь не мав кімнат і переділок.

З сіней у хату виходила через стіну велика піч. На всю довжину куреня ставився стіл з однієї товстої дошки, прибитої цвяхами по вкопаних у землю стовпів. Навколо стола ставили вузькі лави. Уздовж стін, з трьох боків, настилали поміст із товстих дощок на стовпах, який заміняв козакам постіль. На «покуті», тобто у красному куті, були прибиті ікони, перед ними висіла багата лампада.

На стінах куреня розвішували різну зброю. Під стелею тягнувся різьблений сволок із хрестом посередині.

За Д. Яворницьким

Складовими частинами опису приміщення є опис місця та опис предметів.

В описі місця «новим» є назви предметів, які наявні в приміщенні (меблів, речей). «Відомим» є вказівки на місце розташування цих предметів (посередині, праворуч, у кутку і т. ін.).

В *Н*

Наприклад: Посередині кімнати – стіл.

В *Н*

Ліворуч під стіною – шарфа.

В описі предмета «відомим» є назва предмета або його частин, «новим» є назви ознак.

В *Н*

Наприклад: Світлиця простора.

В *Н*

Стіни чисто побілені.

Опис приміщення може бути складений у науковому чи художньому стилях

44. Переписати уривок, початковими буквами позначаючи над відповідними словами «відоме» і «нове». У якому стилі складено опис? Свою думку обґрунтувати. Що розповів опис приміщення про господиню хати?

Удовина хата була висока, світла й дзвінка. На трьох блакитनावих її стінах цвіли й одцвітали дивовижні рушники. На

четвертій стіні світилися полив'яні миски й полумиски. Посередині стояв старовинний ткацький верстат, на якому волохатився зелений, м'який, як сон, налавник.

За М. Стельмахом

У науковому описі приміщення інформація про його розмір, форму, освітлення, колір стін, про наявні в ньому предмети з вказівкою на місце їх розташування подається безсторонньо, ставлення автора до описаного не висловлюється. Мета такого опису – точність і конкретність. Слова вживаються тільки в прямому значенні.

У художньому описі передається ставлення автора до описаного приміщення. Нерідко автор описує приміщення через сприйняття котрогось із героїв твору. Мета художнього опису приміщення – викликати певне ставлення до нього або людини, яка тут мешкає або працює. У такому описі всебічно використовуються художні засоби.

45. Прочитати. З'ясувати стиль кожного з уривків, свою думку обґрунтувати. У двох-трьох реченнях художнього опису вказати «відоме» й «нове».

1. Внутрішній кут української хати з одного боку від вхідних дверей завжди займала вариста піч. По діагоналі від печі влаштували парадний кут (покуть, святий вугол). Тут розміщували ікони, прикрашені тканими або вишиваними рушниками. Під іконами вздовж бічної (причількової) стіни ставили стіл. Біля столу попід тильною (задньою) стіною розміщували довгу дерев'яну лаву. Збоку від столу знаходилася скриня.

З довідника

2. Уступили в хату. Низенька вона, невеличка, зате рівно помазана, гладенько вибілена. Піч вікна обведені кругом жовтою глиною. У кутку біля божниці – покритий білою скатертиною стіл. Кругом стін жовтіють вишарувані, наче з воску, лави. Долівка пісочком присипана. Видно, що щирі хазяйські руки ходили коло цього невеличкого гнізда.

За Панасом Мирним

У художніх описах приміщення нерідко використовується уособлення – меблі та речі «олюднюються». Так вони докладніше й повніше можуть «розповісти» про життя своїх господарів.

46. Прочитати уривок, вказати використанні в ньому художні засоби. Яка роль уособлення?

Перше, що вражало в цій кімнаті, була похмура пільма. Але не треба було багато світла, щоб роздивитися внутрішність цієї чималої розміром і досить охайної кімнати: у ній, власне, нічого не було. При одній стіні тулилася звичайна розкладачка, в кутку коло вікна вкляк кухонного типу стіл, застелений зеленим папером, на ньому лампа, олівці в мідній підставці, попільниця. Коло столу приліпився єдиний у хаті стілець. Коло другої стіни, вже зовсім несподівано, розкарячився старовинний, важко інкрустований комод з опуклими шухлядами й круглим будильником зверху.

- Вас дивує спартанська простота мого житла, - сказав господар, присуваючи гостеві стільця і сам сідаючи на розкладачку. – Але кожне життя має свій стиль.

У повітрі кімнати чувся ледве помітний, чудний запах. У ньому було щось гіркувате й легке, як павутинка на тлі прозорого неба. Можливо, то був дух давно розлитих пахоців, дивно поєднаний із запахом житла, або повільні випари давніх тканин чи килимів, замкнених, може бути, в старовинному комоді.

За В. Підмогильним

47. Прочитати уривок, визначити його стиль, свою думку довести. Виписати застарілі слова, пояснити, чим зумовлене їхнє використання. Скласти простий план уривка, відбиваючи в кожному з пунктів «відоме» й «нове». Усно переказати уривок за планом, використовуючи виписані застарілі слова.

На чисто побілених стінах трапезного покою генерального обозного висіли портрети гетьмана Богдана та козака Мамає. Поряд

з ними висіло кілька інших картин в дорогих позолочених рамах. Уздовж стін стояли старовинні липові лави. За давнім звичаєм вони були вкриті червоними сукнами та килимами.

На стіні висіли дзигарі. Довгий, накритий білим обрусом стіл був заставлений стравами й напоями. Біля стола стояла кілька фотелів, оббитих голубим адамашком.

У високих бронзових канделябрах горіли воскові свічки. В одчинені світлиці вливалися чудова прохолода літньої ночі.

За М Старицьким

Для довідок.

Трапезний покій – їдальня. *Генеральний обозний* – висока посада на Січі. *Дзигарі* – годинник. *Обрус* – прямокутне полотнище тканини. *Фотель* – крісло. *Адамашок* – шовкова тканина. *Канделябр* – великий свічник.

§10. ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ ОПИСУ ПРИМІЩЕННЯ

48. Прочитати текст, визначити його тему й головну думку. Дібрати заголовок. Які типи мовлення поєднано в тексті? З'ясувати стиль, свою думку обґрунтувати. Вказати в тексті зачин та кінцівку. За самостійно складеним планом (складним) усно переказати текст.

Дорогою з Києва старий козак Чайка разом з онукою завернули до бондаря. Він колись жив у їхньому містечку, та ось уже кілька років, як перебрався до села.

Бондар дуже їм зрадів. Він залишив роботу та повів гостей до хати.

Хата бондаря відзначалась між іншими хатами особливою пишнотою. Вона була чисто вибілена крейдою, вікна знадвору були обведені червоною фарбою. Солом'яна покрівля була підстрижена так охайно, як у чепурного парубка чуприна у велике свято.

Усередині стояв новий липовий стіл на точених ніжках. Біля стола були лави та ослони. Образи в хаті були всі під шатами та під склом. Між вікнами на кілочках висіли білі, вишивані дуже гарно червоними візерунками рушники. Полиця з посудом була надзвичайно гарна.

Дві дочки бондаря зараз же повели Марусю до своєї кімнати. Тут було майже темно, тому що обидва вікна заслонили дерева одне – густа черемшина, а друге – вишня, ягоди якої вперлися в саме скло. Бондар кілька разів збирався зрубати ці дерева, щоб не було темно в хаті. Та дочки й дружина щоразу упрошували його облишити свій намір, бо в літні ночі соловей співає на черемшині чи на вишні під самими вікнами.

Гостей покликали вечеряти. Спершу всі заповідливо взялися за страву. Пізніше почалися розмови. Козак Чайка говорив надзвичайно складно, мова його була подібна до старовинної пісні. Хазяї зачудовано слухали його розповідь про Київ. Вони були дуже раді гостям.

За П. Кулішем

49. Прочитати, текст, визначити його тему, головну думку. З'ясувати стиль, свою думку обґрунтувати. Які типи мовлення поєднано в тексті? Що описано в тексті? За самостійно складеним планом (складним) написати детальний переказ тексту від третьої особи.

Пам'ятна подорож

Теплого осіннього вечора йдемо з матір'ю до сусідів. Іти нам повз голий садок. У темному, зеленкуватому небі присвічує нам дорогу круглий місяць.

Кучеряві мітли садка весь час пробують ухопити голівку місяця в своє чорне гіллясте плетиво, а він виривається з полону й іде низько по небу разом з нами повз дерева. Мене дуже дивує, як місяць іде по небу в ногу з нами. Я зупиняюсь, і він зупиняється. Я підбігаю за матір'ю, і місяць зривається наввипередки зі мною.

У сусідів у хаті затишно світиться. Переступаємо поріг, вітаємось. Сідаємо на широку лаву.

У хаті біло, просторо. У кутку під образами стоїть стіл. До нього попід стінами тягнуться довгі широкі лави. Під причілковою стіною примостилася скриня, а за нею розлігся піл, у ногах якого починається піч.

Мою увагу привертають образи. Вони мальовані на великих дерев'яних дошках, від них розпросторюється жовто-зелене сяйво. Бородаті святі нагадують сільських дідів у житніх брилях. Брилі-німби освітлюють шляхетні обличчя.

Через якусь часину повертаємось додому. Небо вже зовсім згасло й почорніло. Місяць не хоче чимчикувати з нами, а висить собі незалежно високо в небі. Зате стежку освітлює нам так, що вона аж сяє голубою пилючкою.

Скільки часу минуло, а мені досі та наша подорож до сусідів утрьох з місяцем уповні видається якимось причастям душі.

За В. Захарченком

Для довідок.

Причілкова стіна – бічна. *Піл* – дерев'яний настил на стовпчиках. *Німб* – саяво у вигляді кола над зображенням голови Бога і святих у християнському мистецтві символ святості.

50. Прочитати. Визначити тему на головну думку тексту, дібрати заголовок. З'ясувати стиль, свою думку обґрунтувати. Назвати типи мовлення, які поєднано в тексті. За самотійно складеним планом (складним) написати детальний переказ.

Марія Олександрівна з сином Богдасем приїхали до Рима. Усе було переплутано в цьому місті: стародавнє, сучасне і навіть майбутнє.

Вулиці вирували натовпом, лунала незрівнянно музична італійська мова. Серед мальовничої юрби миготіли черниці, монахи й священники різних рангів. На кожному кроці стрічалися групи туристів з усієї Європи. Безпомилково можна було впізнати художників.

Саме знайомі художники знайшли для Марії Олександрівни чудову кімнату. Досить велику, світлу, на першому поверсі. Обставлена кімната була екзотично. Тут було чимало картин, вздовж стін стояли на підставках бюсти та розкішні старовинні вази. Помешкання нагадувало музей або старий палаццо. Так воно й було. Будинок справді виявився колишнім занедбаним ветхим палаццо, але Марії це дуже подобалось.

Біля стіни письменниця поставила ліжечко для Богдася, а коло вікна – робочий стіл для себе.

Синові Марія віддавала багато часу, адже завжди жадала бути доброю, гідною матір'ю, не про людське око, а по-справжньому,

щоб самій знати, що перше за все вона Людина, Мати. Адже їй подарував Тарас Шевченко свій «Кобзар»! Це щось-таки значить! Не тільки для слави, для відзнаки її, а щоб була Марко Вовчок людиною гідною, так само як він, любила Україну, її народ, для нього працювала.

Марія знала, що Шевченкові буде приємно, радісно, коли вона багато працюватиме, писатиме. Вона уявляла, як у його скромній кімнаті-майстерні в Академії художеств вона затишно вмотиться на дивані й розповідатиме про подорожі, зустрічі, враження. Тарас Григорович прочитає їй твори, потім попросить заспівати. І вона співатиме не тільки українські пісні, а й італійські, що почула тут.

За О. Іваненко

Для довідок.

Екзотичний – дивовижний, незвичний з погляду людей певної країни, химерний. *Бюст* – скульптурне погрудне зображення людини. *Палаццо* – італійський палац-особняк 15-18 ст.

51. Прочитати, визначити стиль уривка. З'ясувати, які типи мовлення в ньому поєднано. Що описано в уривку? Скласти план (простий) вибіркового переказу: опису кімнати. Зробити усний вибірковий переказ за планом.

Нас мешкало разом дві товаришки. Одна художниця і я. Були знайомі з наймолодших літ, тому мешкали вкупі.

Мали велику елегантно обставлену кімнату. Моя товаришка працювала над картиною, яку хотіла продати, щоб поїхати вчитися до Італії. Біля вікна стояв великий мольберт, ескізи були розкладені на столі, а часом і на підлозі.

Невдовзі ми відчули фінансову скруту, бо власник дому підвищив плату за помешкання. Вирішили запросити до спілки третю дівчину.

Якось увечері господар будинку передав нам картку від якоїсь панни, що розпитувала про квартиру. Картка була вузької продовгуватої форми із золотими беріжками. Ледь помітний фіалковий запах ішов від неї. Не було написано нічого, крім імені й прізвища.

Наступного вечора коло шостої ми сиділи мовчки у напівтемряві. У каміні горів вогонь, полум'я освітлювало велику

канапу під стіною напроти, на якій сиділа моя подруга. Я сиділа при високому вікні й дивилась на вулицю.

Хтось постукав, і я запросила увійти. Різьблені двері відчинилися, і зайшла дівчина.

Я запалила велику лампу, що звисала над столом посередині кімнати. Світло лагідно розсипалось на всі предмети великої гарної кімнати. У півтіні лишалися тільки кутки, де стояли плюшеві фотелі, мармурові бюсти та великі букети у вазах.

Дівчина відтягнула від столу одне з крісел і сіла. Світло падало на її лице. Змарніле лице з великими смутними очима. Профіль був в неї класичний: чоло й ніс tworили одну м'яку лінію. Темне густе волосся було укладене в грубий вузол.

Говорила гостя лагідно. Розповіла, що лагодиться вступити до консерваторії. Ми просили дівчину оселитися тут.

Третього дня переїхала. Багато речей не мала. Найкраще, що було в неї, то фортепіано. Інструмент був чорний, з дорогого дерева, блискучий, мов дзеркало. На краях був прикрашений арабесками кольору перлів.

Коли внесли фортепіано, дівчина сама вибрала місце біля стіни праворуч від дверей.

Вечорами ми втрьох сиділи при столі, на яким шипів самовар, споглядали ще кращою.

За О.Кобилянською.

Для довідок.

Мольберт – дерев'яний верстат для живопису, на якому встановлюють підрамник з полотном. *Ескіз* – попередній начерк картини. *Бюст* – скульптурне погрудне зображення людини. *Консерваторія* – вищий музичний навчальний заклад. *Фотель* – крісло. *Арабеска* – складний орнамент з рослинних візерунків.

52. Переказати народну казку (усно), ввівши в її текст самостійно складені описи приміщень. До казки дібрати заголовок.

Жили-були цар та цариця. Аж на старі літа народилася в них гарна-прегарна донька. Спробував чорт украсти красуню, та цар упіймав його і в найвіддаленішому покої палацу прикував до стовпа ланцюгом.

Царівну з того часу охороняли вартові. В одного з них царева дочка закохалася. Зіграли весілля.

Якось цар із зятем поїхали на полювання, а царівну лишили дома саму. Вона була дуже цікава. Знайшла той найвіддаленіший покій, де чорт сидів прив'язаний. Відімкнула двері й побачила...

Попросив чорт у царівни пити. Вона мала м'яке серце, пожаліла його й принесла склянку води. Той випив і порвав ланцюг.

Вернулися цар та Іван з полювання, а царівни нема. У віддаленому покої старий цар знайшов розірваний ланцюг і порожню склянку.

Пішов Іван жінку шукати. У непролазних хащах натрапив на хатку на курячій лапці. Відчинив двері, а там...

У тій хатині жила Баба Яга – дерев'яна нога, але не одна була дерев'яна нога у неї, а обидві. Розказав Іван бабі свою біду.

Каже Яга Іванові:

- Не сумуй. Я тобі зараджу. Той чорт мені в печінках стирчить, бо він золотий палац має, а я в хатині на курячій лапі скнію.

Вперлася Яга обома руками в праву ногу, відламала її по коліно. Так само відламала ліву ногу. Дає обидві Іванові й каже:

- Сідай на ногу і їдь до чорта. А на другу жінку посадиш.

Приїхав Іван на бабиній нозі під золотий палац.

Дивиться: його жінка бере воду з криниці й плаче. Схопив він бідолашну, посадив на другу ногу. Повезли їх ноги через ліси й гори.

Кинувся чорт навздогін. Та дуже вже швидко Яжині ноги летіли. Чорт не витримав гонитви і в повітрі тріснув. Поки долетів до землі, з нього лише дьоготь лишився.

Приїхала Іван з царівною додому. Привітались із царем, оглянулись – а дерев'яних ніг немає. Повернулися до Баби Яги.

Зробив цар велику гостину і покликав Бабу Ягу. Гарна була гостина, лише нас туди не просили.

§11. ТВІР-ОПИС ПРИМІЩЕННЯ

53. Прочитати уривок. Як автор ставиться до описуваного приміщення? З чого вам стало зрозумілим його ставлення? Назвати використані в уривках художні засоби. Що зумовило їх добір?

На покуті темніли старі образи, ледь помітно виблискували позолотою. Недалечко від ікон висів портрет Шевченка. З простенької рами розгорнуто висів рушник, наче гаптовані крила якогось дивного білого птаха або величезного метелика.

У кутку стояла охайно підведена червоною глиною біла піч з мальованим комином. Вона, наче огрядна молодиця в білій вишитій сорочці, посідала в хаті чимале місце.

За М. Сарма-Соколовським

54. За поданим планом скласти (усно) опис одного з названих нижче приміщень. Пам'ятати: ставлення до описуваного висловлюється не лише прямо, воно передається й опосередковано – через добір відповідних художніх засобів.

Орієнтований план

1. Призначення приміщення.
2. Його розмір, форма, освітлення.
3. У яких кольорах оздоблено інтер'єр.
4. Меблі та речі, наявні в приміщенні. (Де їх розташовано і які вони).
5. Настрій приміщення (урочистий, затишний, робочий тощо).

- Читальний зал шкільної бібліотеки
- Вестибюль школи
- Ваш улюблений навчальний кабінет
- Шкільна майстерня (слюсарна, столярна,
- швейна)

55. Назвати слова, що відповідають поданим лексичним значенням. Тричотири з них увести в текст самостійно складеного усного твору «У гостях в однокласника». В основу тексту твору покласти опис приміщення. Не забувати: ставлення до описуваного висловлюється не лише прямо, а й через добір відповідальних художніх засобів.

1. Рулони паперу з друкованим візерунком, якими обклеюють стіни приміщень. 2. Підлога, вислана малими дощечками. 3. Тканий барвистий виріб, переважно ворсистий, що використовується для накриття підлоги, покриття стін. 4. Декоративний килим з художньо витканим зображенням, картиною. 5. Невелика шафа для зберігання постільної білизни. 6. Шафа для книг з відкидною або з висувною дошкою, що змінює стіл. 7. Шафа для зберігання посуду, столової білизни, закусок, напоїв.

Для довідок.

1. Шпалери. 2. Паркет. 3. Килим. 4. Гобелен. 5. Комод. 6. Секретер. 7. Буфет або сервант.

56. Скласти план (простий) твору «Моя кімната». Який із пунктів плану відповідатиме зачину (вступу) твору? Який – кінцівці? Написати твір за складеним планом, використати в тексті твору художні засоби (епітети, порівняння, уособлення).

57. Пофантазувавши, скласти опис кімнати, у якій міг би жити ваш улюблений літературний герой. Домисливши зачин (вступ) та кінцівку, написати твір «Тут міг жити...» (Кармелюк, д'Артаньян, капітан Немо і т. д.).

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

**Наша (моя) квартира
Наша (моя) кімната**

Виразно прочитати діалог за особами. Пояснити значення виділених слів.

- Кажуть, у вас нова квартира?
- Так. Запрошуємо тебе на новосілля.
- Дякую. З великим задоволенням. А скільки кімнат у вашій квартирі?

- Наше помешкання велике, маємо чотири кімнати: **вітальню**, спальню, кімнату, де живе бабуся, і кімнату, де живе мій брат.

- Кімнати окремі?

- Так, усі двері виходять у **передпокій**.

- Є всі **вигоди**?

- Так, телефон, гаряча вода, газ.

- А який поверх?

- Дев'ятий. У будинку є ліфт.

- Спасибі ще раз за запрошення на новосілля. Обов'язково прийду.

Використавши деякі з поданих у рамці слів та словосполучень, скласти розповідь «Квартира, у якій я живу».

Однокімнатна (двокімнатна, трикімнатна) квартира, п'ятиповерховий (дев'яти-, шістнадцятиповерховий) будинок, ліфт, коридор, передпокій, кухня, ванна кімната обкладена кахлем, туалет, вітальня, спальня, дитяча кімната, вікна виходять на південь (північ, схід), підлога, паркет, ленолеум, стеля, шпалери, балкон, лоджія, антресолі, є всі вигоди.

Використавши поданий текст, відтворити телефонну розмову між двома друзями або товаришами. «Проговорити» діалог за особами.

Нове помешкання

Моя сестра одержала квартиру, і в суботу ми ходили до неї в гості.

Квартира двокімнатна, затишна й світла. Просторий коридор, велика кухня, ванна, облицьована зеленим кахлем, балкон-лоджія. Є також зручна комірчина та антресолі.

Нам дуже сподобалося планування квартири. Крім того, висока стеля і паркетна підлога.

Я дуже рада за свою сестру.

Подані діалоги виразно прочитати за особами. Відтворити їх з пам'яті.

1. – Добрий день, Олено Іванівно! Ми прийшли привітати вас у новій квартирі. Бажаємо, щоб щастя й злагода ніколи не покидали вашої нової оселі.

- Дякую, прошу заходити.

- О, у вас дуже затишно. А це дзеркало ніби створене для вашого передпокою.

- Ми хочемо зробити в передпокої ще й книжкові шафи, бо кімнати невеликі.

- Можна оглянути кімнати?

- Прошу. Це наша вітальня. Ми навіть трохи її умеблювали. Тільки позавчора купили диван, крісла, круглий стіл, стільці та телевізор.

- А які гарні гардини! Вони так пасують (підходять) до шпалер!

- А це наша спальня. Тут у нас поки що тільки ліжка та килим. Треба ще купити шафу для одягу. А в цьому кутку ми поставимо торшер.

- Так, клопоту у вас ще багато. Але поступово все владнається.

2. – Привіт, Оксано! Я чула, ви купили нові меблі?

- Так. Купили ліжко-диван, крісла й журнальний столик.

- А в кухню?

- Туди купили буфет, настінну шафу, стіл та холодильник. Добре, що кухня в нас велика.

- Цікаво подивитися, як ви розмістили меблі.

- Заходьте до нас увечері!

Використавши деякі з поданих у рамці слів та словосполучень, скласти розповідь про сучасне помешкання.

Меблевий гарнітур, м'які меблі, крісла з оксамитовою оббивкою, крісло-ліжко, шафа для книг, книжкові полиці, стелаж, сервант, комбінована шафа, обідній стіл, письмовий стіл, скатертина і серветки, вишукана люстра, абажур, світильник, торшер, бра, порт'єри, штори, гардини, фіранки, горщики (вазони) з квітами, кашпо, пухнастий килим, програвач, магнітофон, електрична плита, табурет, кухонний посуд, розміщені дуже вдало.

§12. Роздум

Роздум побудований за схемою ТЕЗА (думка, що потребує доведення) – ДОКАЗ – ВИСНОВОК, називається роздум-доведення.

Роздум-доведення відповідає на питання ЧОМУ?

Роздум-доведення буває розгорнутий та стягнений.

Розгорнутий роздум складається з трьох частин (теза – доказ – висновок), у стягненому висновок відсутній.

58. Прочитати. Який тип мовлення покладено в основу висловлювання? Вказати роздуми розгорнуті й стягнені. Усно переказати прочитане.

Берегиня

Жінкам та дівчатам заборонялося з'являтися на Запорізькій Січі, тому що козаки хотіли відокремити їх від грубих, часто кривавих чоловічих справ. Отже, жіноцтву на Запорожжі ніколи не було місця.

Саме жінкам доводилося берегти й підтримувати домашнє вогнище, виховувати дітей, давати лад господарству, бо чоловіки-воїни зі зброєю в руках захищали рідну землю.

Шанобливо ставились в Україні до жінки-матері, тому що саме вона була берегинею козацького роду. Таким чином., берегти родину, плекати її й зміцнювати – найперше призначення українки.

59. До кожної з поданих тез дібрати доказ. Побудувати (усно) роздум-доведення (розгорнутий та стягнений).

- Бережи честь змолоду, тому що...
- Найкращий учитель – книжка, через те що...
- Шкільне майно необхідно берегти, бо...

Крім роздуму-доведення, існує роздум-пояснення.

Роздум-пояснення відповідає на питання ЩО ЦЕ ТАКЕ?

У роздумі-поясненні відсутні складові частини, які для роздуму-доведення є необхідними (теза, доказ, висновок).

Спільним для обох типів роздумів є те, що в центрі уваги – зв'язки між предметами та явищами, які встановила людина.

60. Прочитати. Довести, що в основу поданого висловлювання покладено роздум. Яке питання можна поставити до висловлювання в цілому?

Толока і поміч

Толока - одна з найдавніших форм колективної взаємодопомоги при виконанні трудомістких робіт. Це різновид тимчасового об'єднання фізичної сили, трудових навичок селян, їх робочої худоби, знарядь праці тощо.

В основі толоки було добровільне надання безкоштовної допомоги односельцям. На знак вдячності господар толоки щедро пригощав її учасників.

Толокою виконувались різноманітні польові роботи, численні господарські, наприклад, побудова житла, лагодження доріг.

Крім поняття «толока», існувало поняття «поміч». Це була допомога вдовам, сиротам, сім'ям, які постраждали від стихійного лиха. На таких благодійних роботах працювали «за спасибі», «з любові».

З довідника

61. Прочитати. Довести, що обидва висловлювання є роздумами. Вказати роздум-доведення та роздум-пояснення. Що спільного і що відмінного є між цими видами роздуму?

1. Івано-Франківськ – центр Івано-Франківської області. До 1962 р. місто звалося Станіслав за іменем польського магната Станіслава Потоцького, що був власником розташованих у цій місцевості сіл. Найперша згадка про місто датується 1662 р.

2. 9 листопада 1962 р. місто Станіслав було перейменовано на Івано-Франківськ, тому що життя й діяльність Каменяра були тісно з ним пов'язані. Отже, це красиве й багате на таланти місто нині носить ім'я видатного письменника.

62. Прочитати текст, визначити його тему й головну думку, з'ясувати стиль. Який тип мовлення покладено в основу тексту? Визначити в тексті роздум-доведення та роздум-пояснення, вказати спільне і відмінне між цими типами роздуму. За самотійно складеним планом усно переказати текст.

Чай

Чай – вічнозелений кущ, що походить із тропічних лісів Південного Китаю, Індії, Бірми та острова Тайваня. У дикому вигляді досягає 3 м заввишки. Ученими виведено багато видів культурного чаю.

З молодого листя чаю виготовляється ароматний та корисний напій, що відновлює та зміцнює сили людини.

У нашій мові напій одержав назву «чай», тому що населення Китаю називало його «ча». Ось чому в українській, російській та білоруській мовах затвердилася саме така назва.

63. Прочитати текст, дати відповіді на такі питання:

Хто такий Байда-Вишневецький? Чому народ дав козацькому ватажкові прізвисько «Байда»? Які типи роздумів ви застосовуєте, будуючи відповідь на кожне з питань?

Байда

Дмитро Байда-Вишневецький – відважний воїн, здібний полководець, ватажок українського козацтва. Саме він збудував найперше військове укріплення на острові Хортиця на Запорозжжі. Саме він у середині XVI століття згуртував розпорошені до того козацькі загони в єдину військову силу.

Під командуванням Дмитра Вишневецького козаки не тільки давали відсіч нападаючим. Мужній Байда організував походи козацьких загонів у володіння татарського хана та в район турецьких фортець на Дніпрі.

Чому ж Дмитра Вишневецького прозвали в народі Байдою? Так прозвали наших козацьких мудреців, чарівників, характерників. Древньою мовою санскрит «байда» означає «лікар», «цілитель», той, хто зумів зцілити себе й може допомогти іншим. Від того ж кореня походить і слово «байдужий» - тобто спокійний, розважливий, розсудливий, такий, що володіє великою внутрішньою силою.

Ім'я Байди-Вишневецького обезсмертило народна пісня. Доки співатимуть українці про подвиги своїх відважних лицарів, не буде переводу козацькому роду.

З журналу

§13. ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ РОЗПОВІДНОГО ХАРАКТЕРУ З ЕЛЕМЕНТАМИ РОЗДУМУ

64. Прочитати текст, визначити його тему й головну думку. Які типи мовлення поєднано в тексті? За самостійно складеним планом переказати текст (усно).

Сонце

Для українця сонце завжди було святим і праведним, тому що зігрівало землю, у яку сівач кидав зерно. Сонце шанували, бо до нього тягнувся зелений паросток, тому що під його промінням він перетворювався на хлібний колос.

Сонце прокидалося рано-рано, починало свій неспинний рух над степами і горами, ополудні воно трохи відпочивало, потім знову котилося небесною дорогою, яка приводила його в затишне надвечір'я. наступного дня все повторювалося. Так було завжди.

Сонце шанували і літні люди, і діти. Гріхом було показувати на нього пальцем, бо око виколеш. Не можна було кидати камінням, бо Бог хліба не дасть. Не можна було ставати до сонця спиною. Якщо збиралися молитися і не було ні образа, ні хреста, то із святими словами зверталися до сонця.

За кольором сонця люди визначали погоду. Дощова вітряна днина чекала селянина, якщо сонце заходило за хмару або навколо нього з'явилося бліде колесо з червоними плямами. Якщо сонце сходило в тумані, мало бути й душно.

Споконвіку сонце уособлювало для українця сили добра.

За В. Супрунечком

65. Прочитати. Визначити тему та головну думку тексту, з'ясувати його стиль. Які типи мовлення поєднано в тексті? Написати детальний переказ за самостійно складеним планом.

Родинний етикет українців

Українська сім'я відзначалася рівноправністю чоловіка й дружини. Це пояснювалося вимушеною тривалою відсутністю чоловіка-воїна в домі. На час такої відсутності жінка перебирала на себе обов'язки глави сім'ї. Крім того, рівноправ'я було закріплене традицією, за дотриманням якої стежила громада.

Громаді відводилося суттєва роль у вихованні дітей. Та основна відповідальність у цій справі була покладена на сім'ю. Про здоров'я дитини, прищеплення їй працелюбності найперше дбала мати.

Найбільшу увагу приділяли вихованню дитини від одного до п'яти років, тому що в цьому віці вона інтенсивно росте й розвивається. У вихованні брала участь уся родина.

Малу дитину не карали, аж поки вона не починала осмислювати власних вчинків. Коли дитя вчилася говорити, вся родина підтримувала його за допомогою фольклорних творів: казок, пісень, скоромовок.

З наймолодшого віку дітей залучали до праці, тому що саме працелюбність вважалася за найвищу чесноту. Вже з чотирьох - п'яти років дитину поступово включали в сімейні роботи, у шість вона мала чітко визначені трудові обов'язки. Молодь віком з шістнадцяти років працювала нарівні з дорослими.

Дитина змалку ставала свідком шанобливого ставлення молодших до старших. Над усе в родині ставилися такі чесноти, як доброзичливість, щирість, чуйність. Величезного значення надавали вихованню любові до рідної землі.

Родинний етикет українців визначався народними традиціями.

За О. Ковальчуком

Для довідок.

Етикет – правила та норми поведінки. *Традиція* – ідеї, звичаї, норми, що передаються з покоління в покоління. *Інтенсивно* – посилено.

66. Прочитати казку, визначити її головну думку. Дібрати заголовок. Які типи мовлення поєднано в тексті казки? За самостійно складеним планом усно переказати казку.

У багатого батька був один син. Своє майно батько нажив чесно, бо багато поту вилилося з нього, багато крові зіпсувалося, поки заблищали в його кишені червінці. А синові до того байдуже. Він виріс серед червінців, то вони йому й не дорогі були. Як дасть батько, то він і сіє грішми, як половою. Дививсь - дививсь на це батько, і так йому гірко стало, що син заробленим нехтує!

Пішли якимось батько з сином до річки, посідали, балакають. Вийняв батько золотого й замірився на річку, наче хоче кинути. Сину байдуже. Кинув батько у воду червінця, син навіть не спитав, нащо то. Розгнівався батько й каже:

- Іди, сину, й зароби хоч одного золотого. Як заробиш, вертайся. Як не годен заробити, я все майно на сиріт віддам, вони хоч вдячні будуть...

Засміявся син і пішов собі. «Хіба то диво – червінця заробити?» - думає.

Син знав письма. Пішов він шукати роботи для чоловіка письменного. Куди не піткнеться – скрізь не треба. А їсти вже хочеться! Продав кожух.

Настала осінь. І холодно, і їсти хочеться. Пішов хлопець до Дніпра, де суден без ліку стоїть. Найнявся лантухи тягати. Як лозинка, під ними гнувся, ноги трусилися, голова горіла. Увечері впав на змелю і заснув.

Проробив так хлопець усю осінь та зиму. Недоїдав, недопивав і лише по весні зібрав стільки грошенят, що виміняв на золотого.

Прийшов до батька, аж той стоїть коло млина, біля річки. Лізе син до кишені, потихеньку, мов скляне, виймає щось у ганчірку загорнуте, а тоді в папірець. Узяв батько червінець та як заміриться на річку... Син як ухопить тата за руку, як заголосить!

З того часу зробився хлопець працьовитим та хазяйновитим, бо зрозумів, що і як дістається.

67. Прочитати. Визначити тему тексту, його головну думку. З'ясувати стиль, свою думку довести. Які типи мовлення поєднано в тексті? За самостійно складеним планом (складним) написати детальний переказ.

У казематі

Клацнув у замку ключ, заgrimіли важкі двері. Шевченка завели до камери.

Тарас оглянувся в своїй новій оселі. Під стіною вузеньке ліжко, біля столика один стілець. Тут Шевченко побачив ґрати. Вони найдужче вдарили по серцю. Ґрати – різновид клітки, символ неволі, горя, краху людських надій. А ще ганьба. Пам'ятав, як у його рідній Кирилівці в'язниць боялися дужче за смерть. Звірі й ті в неволі гинуть, а тут жива людина, подоба Божа...

Сів на убоге ложе, щоб втишити в ногах тремтіння. Тільки б не здатися, тільки б витримати!

У казематі вже чимало братчиків. Що тут на них чекає? Тяжкі брутальні допити з метою знівечити, втоптати в твань високі їхні помисли і їхні душі... У тих душах – біль за свій народ, за люд, що стогне й мучиться під тягарем кріпаччини.

Тарас пригадав, як на поромі перед арештом хтось хотів зіпхнути у воду його чемодан з рукописами, щоб не дістався жандармам. Не допустив, злякався, що загинуть його найкращі вірші, які зібрав, на лихо, по всіх знайомих.

За такі вірші можуть заслати в Сибір. Адже це документальні свідчення його крамольності, його вини. А може, слід було кинути у воду? Ні, він не зміг! Це ж діти його... Щоб батько та рятувався смертю своїх дітей!..

За хвилину Шевченка повели на допит.

За В. Шевчуком

Для довідок.

Каземат – одиночна камера у фортеці для утримання в'язнів. *Братчики* – тут: члени Кирило-Мефодіївського братства, української таємної політичної організації (виникла 1845 р.), метою якої була побудова суспільства на засадах християнської моралі, знищення царизму, скасування кріпацтва.

§14. ТВІР-РОЗДУМ ПРО ВЧИНКИ ЛЮДЕЙ

68. Прочитати байку Езопа. Які типи мовлення поєднано в її тексті? Чого навчає байка? Дати відповідь на питання: як можна застосувати байку до життя й праці вашого класу чи вашої школи? Свою відповідь побудувати у формі роздуму.

Хліборобові діти

Хліборобові діти між собою не мирилися. Він їх часто вмовляв, але слова не допомагали. Тоді хлібороб вирішив вплинути на них ділом і наказав принести в'язку різок. Коли в'язку принесли, батько наказав дітям зламати її. Ті, хоч як силкувалися, не змогли цього зробити. Тоді батько розв'язав в'язку і дав кожному по різці. Коли вони легко переламали їх, батько промовив: «Будьте завжди дружними, тому що тільки злагода робить людей сильними і непереможними!».

Таким чином, важко перемогти людей, коли між ними панує згода, тоді як незгода робить їх слабкими й безпомічними.

Для довідок.

Езоп – напівлегендарний давньогрецький байкар, що жив, імовірно в VI ст. до н. е.

69. Прочитати оповідання. Як ви гадаєте, чому Нініна мама так зробила і так сказала? У формі роздуму відтворити думки Нініної матері про поведінку дочки. Розпочати так: Ніна повелася так з бабусею, тому що... У формі роздуму дати оцінку поведінці Нініної матері, розпочавши так: Нініна мама вчинила, на мою думку, правильно, через те що...

Іменини

Сьогодні день народження Ніни. Прийшли гості. Мама накриває стіл білою скатертиною. Ніна подумала: це ж бабуся за

стіл сяде. Їй вісімдесят років. У бабусі тремтять руки. Несе ложку бабуся – ложка дрижить, крапельки падають на стіл. Подруги сміятимуться. Розкажуть потім у школі: у Ніниної бабусі руки тремтять.

Ніна тихенько сказала мамі:

- Мамо, хай бабуся сьогодні за стіл не сідає.

- Чому? – здивувалася мати.

- У неї руки тремтять. Капає на стіл...

Мама зблідла. Не сказавши ні слова, вона зняла зі столу білу скатерть і сховала її в шафу.

Мама довго сиділа мовчки, потім сказала:

- У нас сьогодні бабуся хвора. Тому іменинного обіду не буде.

Поздоровляю тебе, Ніно, з днем народження. Моє тобі побажання: будь справжньою людиною.

За В. Сухомлинським

70. Прочитати народну казку. За поданим планом написати творчу роботу, поєднуючи стислий переказ із власними роздумами.

Чудо-груша

Жив на світі чоловік такий бідний, що тільки й багатства мав, що дітки. Була в нього корівка, але така стара, що молока від неї вже не було. Не раз казали чоловікові, щоб зарізав корову, та той усе жалів.

Перед смертю заговорила корова до чоловіка людським голосом. Подякувала за доброту, за те, що її не зарізав. Наказала, як умре, закопати її під вікном біля хати.

Чоловік зробив, як корівка казала. За весну виросла на тому місці груша. Зацвіла, на осінь груші вродили. Здорові, гарні, смачні! Усе село пригощав чоловік тими грушами, нікому грушки не пожалів. За це ділилися з ним, хто що мав. А один заможний хазяїн йому корову подарував.

Мав той чоловік заздрісного й скупого брата. Злився він, а якось діждався ночі й пішов грушу рубать. Як розмахнувся, як ударив, а стовбур був дуже твердий. Як відлетить сокира, як цюкне його по нозі! Від болю він знепритомнів і впав під грушею. Ледве отямився, а нога скалічила.

Груша собі росла, щороку врожай давала. Хазяїн грушки роздавав і продавав. Уже не був бідний, мав добро сам і з іншими ділився. Люди його шанували, а лихого брата не любили.

Народна казка

План

1. Як жилося бідному чоловікові.
2. Чому бідняк не зарізав корову.
3. Що сказала корова чоловікові.
4. Виросла груша.
5. Чому люди всім ділились з бідним чоловіком.
6. Чому заздрісний брат хотів зрубати грушу.
7. За що шанували люди бідного брата і не любили скупого.

71. Прочитати словникові статті. На прикладі поданої в попередній вправі казки пояснити, у чому полягає відмінність між вчинком та поведінкою. Хто з героїв казки здійснив учинок? Який саме? Як оцінили цей вчинок люди і як, на вашу думку, оцінив його сам герой? Як поводитися герої казки – убогий брат та скупий брат? Як оцінюєте поведінку кожного з них особисто ви? Свою відповідь на останнє питання побудувати у формі роздуму.

ВЧИНОК – дія, що складається з таких елементів: мотиву (спонукання, зацікавленості), наміру, мети, власне дії, наслідків, самооцінки людиною власного вчинку та її ставлення до оцінки оточуючих.

ПОВЕДІНКА – сукупність вчинків людини, здійснюваних нею протягом відносно тривалого періоду. Поведінка охоплює всі вчинки людини в цілому незалежно від того, є вони навмисними чи ненавмисними. Поведінка охоплює різнорідні вчинки особи (а також колективу, організації, великої маси людей), що виявляють різні сторони характеру.

Словник з етики

72. Усно скласти розповідь про вчинок котрогось із ваших однокласників (сусіда, знайомого), який вам запам'ятався. Висловлювання закінчити роздумом, розпочавши його так: цей вчинок справді вразив мене, тому що...

СПІЛКУЙМОСЯ ПРАВИЛЬНО!

В універмазі У магазині готового одягу

Прочитати діалог за особами. Використовуючи подані в рамці слова й вислови, скласти подібні діалоги «У секції чоловічого одягу», «Зимовий одяг», «Літній одяг». «Проговорити» діалоги.

Сукня (шовкова, шерстяна), спідниця, костюм, кофтинка, светр, піджак, зимові й демісезонні пальта, дублянки, комір із хутра, головні убори, капелюх, рукавички, шарф, черевики, босоніжки, пасувати, смак, коштувати, відрізнятися, зріст, колір, чи маєте в продажу? де цей товар на вітрині? скільки коштує? до якої каси треба платити?

- Що ви бажаєте купити?
- Покажіть, будь ласка, чорну спідницю з кишенями та рожевий джемпер.
- Який у вас розмір?
- У мене 44-й розмір.
- Цей джемпер буде вам малуватий.
- Тоді дозвольте поміряти червоний.
- Пройдіть у куток за завісу.
- Скажіть, будь ласка, чи добре сидить на мені цей джемпер?
- Бездоганно. Він вам до лиця.
- Це чиста шерсть?
- Так.
- Скільки коштує?
- Сто сорок п'ять гривень.
- Я візьму цей джемпер.

Прочитати текст, передати його зміст у формі діалогу між двома подругами. «Проговорити» діалог за особами.

Мама запропонувала мені зайти до універмагу, щоб купити татові подарунок до дня народження. Ще мама хотіла купити дещо з одягу собі та мені.

Добре знаючи смак батька, ми вирішили купити білу сорочку і неяскраву краватку.

Після того, як ми придбали подарунок, пішли в секцію взуття. Мама запитала продавця, чи є в них зимові чоботи на високих підборах тридцять шостого розміру. Продавець запропонувала кілька пар, і мама почала їх приміряти. Купивши чоботи, ми піднялися на поверх вище до секції дитячого одягу. Там купили смугасту чорно-білу сукню з блискучими гудзиками. Задоволені покупками, ми вийшли з універмагу.

§15. ЗАМІТКА В ГАЗЕТУ ТИПУ РОЗДУМУ ПРО ВЧИНКИ І ПОВЕДІНКУ ЛЮДЕЙ

73. Прочитати. Пояснити лексичне значення виділених слів. Скласти план прочитаного.

Замітка – **інформаційний жанр**, у якому в лаконічній формі повідомляється про важливі суспільно вагомні, цікаві **факти**.

Замітка відповідає на питання: *що, де, коли відбувалося?* Замітка є ще цікавішою, якщо в ній пояснюється, *як, з ким і чому таке сталося*.

Точність викладу думки, стислість вислову, яскравість мовних засобів – такі основні особливості жанру замітки.

Замітку про повчальний факт журналісти називають **позитивною**. Мета її автора – порадувати читачів, спонукати їх наслідувати гарний приклад. Замітка про людські вади, помилки, недоліки називається **критичною**. Автор критичної публікації не має права на неточність: не можна незаслужено ображати людину. Це – головне правило журналістської **етики**. Перевіряти правдивість фактів слід якнайретельніше.

З довідника журналіста

Словник.

Інформація – повідомлення. *Факт* – дійсна подія. *Жанр* – різновид. *Лаконічний* – короткий, стисло виражений. *Позитивний* –

схвальний, ствердний. *Критичний* – пов'язаний із критикою, тобто аналізом явища з метою його оцінки, виявлення недоліків. *Публікація* – те, що надруковано. *Етика* – правила поведінки, моральні правила.

74. Прочитати замітки зі шкільної стінгазети. Яка з них є позитивною, а яка – критичною? Яку мету ставили перед собою автори кожної замітки? Визначити тему й головну думку обох заміток.

Краса і користь

На шкільнім подвір'ї з'явилися дві стрункі берези. Неначе в казці: прийшли учні останнього понеділка вранці до школи, а їх лагідним шелестом вітають білокорі деревця. От так несподіванка!

Проте для членів гуртка «Юний садівник» поява берізок біля школи несподіванкою аж ніяк не була. Це ж бо вони, гуртківці, разом з учителем біології Петром Івановичем у п'ятницю саджанці привезли і деревця посадили.

Шкільне подвір'я ніби повеселішало, стало ще кращим і привітнішим. Усім краса, а гуртківцям користь – навчилися дерева садити!

Галина Василенко

Думаєте, вибачення досить?

У школі трапилися неабияка прикрість: у спортзалі повибивано вікна. Слідча група у складі вчителя фізкультури Миколи Гнатовича та прибиральниці Ганни Іванівни швидко встановила особи зловмисників. Це Олег Семенчук і Сашко Гордієнко з 6-А класу. Після того, як хлопців «вирахували», вони чесно «зізналися»: захопилися футбольними віражами. І... попросили вибачення.

Та невже вибачення досить? Хіба вашим вибаченням, шановні футболісти, затулятимуть протяги у спортзалі під час уроків та спортивних змагань? Чи, може, вашим вибаченням витиратимуть калюжі на підлозі, коли в розбиті вікна дощ забиватиме? Чи за ваші вибачення модна нове скло купити?

Сергій Скрипченко

75. Прочитати замітку, визначити її тему. Які типи мовлення поєднано в її тексті? Вказати частину, у якій розповідається про явище. В авторських роздумах визначити тезу, доказ і висновок. Чи згодні з висновком автора особисто ви?

І засмучує, і тішить

Сьогодні «гаврошів» можна зустріти чи не на кожному перехресті. Десяти-, одинадцятирічні хлопці підбігають до автомобілів і пропонують водіям послуги: помити скло, відшліфувати спеціальною пастою капот. Працюють здебільшого парами: так зручніше поділити заробіток.

Цей факт у житті нашого школярства і засмучує, і тішить. Засмучує тому, що у весь цей бізнес відбувається, як правило, під час занять у школі або за рахунок виконання домашніх завдань. Тішить, тому що хоч у такий спосіб хлопці при звичаються до праці, починають розуміти, що кожен має право одержувати плату за роботу, яку сам і вибрав.

З журналу

76. Скласти текст критичної замітки до шкільної стінгазети, поклавши в її основу розповідь про одну з окреслених нижче ситуацій. Замітку закінчити роздумом щодо поведінки людей. У роздумі чітко сформулювати тезу (вашу оцінку того, що сталося), дібрати переконливий доказ. Дібрати до замітки яскравий заголовок.

- За час чергування у школі 6-Б класу у вестибюлі школи засохли неполивані квіти.
- Того вечора, на який було призначено шкільні батьківські збори, «зіпсувався» замок у дверях актового залу.
- З експозиції шкільної виставки кулінарних виробів зникли найсмачніші експонати.

77. Пригадати гідний наслідування вчинок котрогось із ваших однокласників. Скласти текст замітки до класної стінгазети, поклавши в основу розповідь про цей вчинок. Замітку закінчити роздумом, у якому викласти власну оцінку такого вчинку. Дібрати до складеної замітки заголовок.

§16. ОГОЛОШЕННЯ. ПЛАН РОБОТИ

78. Прочитати. Дати відповіді на запитання: у яких сферах життя суспільства вживається офіційно-діловий стиль? У яких двох формах функціонує? Які основні ознаки офіційно-ділового стилю мовлення?

Офіційно-діловий стиль мовлення задовольняє потреби ділового спілкування між державами, установами, організаціями, членами суспільства. У писемній формі діловий стиль використовується при оформленні документів. В усній формі він застосовується під час проведення зборів, нарад, засідань.

Діловому стилеві мовлення властиві такі ознаки:

- точність, логічність, ясність, стислість у викладі думок;
- уживання слів тільки в прямому значенні;
- уживання готових усталених форм і мовних зворотів;
- спеціальна термінологія;
- відсутність індивідуальної манери викладу та емоційно забарвленої лексики.

З посібника.

Словник.

Термінологія – сукупність термінів певної галузі науки, мистецтва, виробництва. *Індивідуальний* – особистісний, пов'язаний з неповторністю особистості. *Емоційний* – пов'язаний з виявом почуттів, переживань

79. Прочитати. Який з поданих варіантів тексту оголошення можна помістити на шкільний дощці оголошень, а який із варіантів потребує серйозного доопрацювання? Чому?

1. Хто хоче побачити цікаві малюнки, може прийти у четвер.

2. Оголошення

У четвер, 8 жовтня, о 16 годині в актовому залі школи відбудеться відкриття виставки робіт членів шкільного гуртка юних художників. Вхід вільний.

Рада школи

80. Прочитати. Яка мета оголошення? Що повинно бути відображено в оголошенні?

Оголошення – документ, який повідомляє, оповіщає про щось. Він повинен відображати такі головні моменти:

- а) закличність (через заголовок);
- б) календарну дату й місце події чи заходу;
- в) визначення суті очікуваної події чи заходу;
- г) визначення адресата повідомлення;
- д) час здійснення наміченого;
- е) хто оголошує, хто склав оголошення.

За М. Стельмаховичем

81. Скориставшись як зразком текстом оголошення, поданим у вправі 79 (варіант 2), скласти оголошення про очікувану в школі подію чи захід (класні збори, екскурсію до музею, засідання шкільного гуртка тощо).

82. Ознайомитися зі зразком плану підготовки шкільного заходу. Навіщо, на вашу думку, потрібен такий документ?

План підготовки до фольклорного вечора

№	Назва і зміст заходів	Дата	Відповідальні	Відмітка про виконання
1.	Робота над складанням сценарію вечора	до 5.IV 1998 р.	Члени літературного гуртка (П. Сенченко)	
2.	Розучування народних пісень	до 10.IV 1998 р.	Члени вокального гуртка	
3.	Робота над інсценізацією 2-3 народних пісень	до 18.IV 1998 р.	Члени драматичного гуртка (В. Шевчук, С. Кравченко)	
4.	Розучування народного танцю	до 12.IV 1998 р.	Члени драматичного гуртка (О. Самчук)	
5.	Підготовка народних костюмів, реквізиту для виступу	до 10.IV 1998 р.	Члени драматичного гуртка	

6.	Розучування гуморесок, народних анекдотів, байок	до 12.IV 1998 р.	Учні 5-6 кл.	
7.	Виготовлення плакатів і транспарантів для оформлення актового залу	до 15.IV 1998 р.	Учні 6-А, Б кл.	
8.	Генеральна репетиція вечора	до 18.IV 1998 р.	В. Козаченко, Т. Мовчун	

83. Прочитати. Дати відповіді на запитання: що забезпечує вчасне і чітке планування роботи? Які бувають плани?

План роботи – документ, в якому зазначено перелік намічених заходів, послідовність їхнього виконання, термін виконання, вказано прізвища виконавців.

План може мати форму таблиці, графіка, довільного тексту. Найчастіше план складається у вигляді таблиці. Таблиця має такі розділи (графи):

а) порядковий номер; б) назва заходу; в) дата виконання; г) хто виконує; д) відмітка про виконання.

Над таблицею записується назва документа (наприклад: план роботи мовного гуртка середньої школи № 21).

У планах підготовки або виконання особливо важливих для установи заходів у правому верхньому куті аркуша розміщується гриф «затверджую» з назвою посади та прізвища особи, яка схвалила документ (наприклад: директор середньої школи № 21 м. Херсона Савченко О. П.).

Головне у плані – точність, чіткість, стислість формулювань. Добре продуманий і правильно складений план – необхідна умова успіху задуманої справи.

Складають плани проведення окремих заходів, виробничої або навчальної діяльності установ, плани роботи окремих працівників.

Плани бувають перспективні, тобто розраховані на кілька років, річні, квартальні, місячні, тижневі, щоденні.

З довідника

84. Скориставшись як зразком поданим у вправі 82 планом, скласти план роботи шкільного гуртка (екскурсоводів шкільного музею, юних бібліотекарів тощо) на навчальний рік (на місяць – одне заняття). Хто, на вашу думку, має складати такий план? Хто має його затвердити?

ІЛЮСТРАЦІЇ

До §6. Розфарбувати малюнок. Скласти науковий та художній описи зображеної на ньому картини природи (усно). Яка мета наукового опису, яка – художнього?

До §6. Розфарбувати малюнок. Скласти художній опис картини природи. Записати його. У тексті опису підкреслити епітети і порівняння.

До §8. Розфарбувати малюнок. Написати твір-опис зображеної на ньому картини природи в художньому стилі. (Пам'ятати: у творі мусить бути зачин та кінцівка).

До §8. Розфарбувати малюнок. Уявивши, що вам довелось побувати в зображеній на ньому місцині, викласти враження від неї у формі листа до товариша або подруги. У тексті листа ввести опис картини природи.

До §9. Розфарбувати малюнок. Скласти науковий та художній описи зображеного на ньому приміщення (усно).

До §9. Розфарбувати малюнок. Скласти художній опис приміщення, використавши епітети, порівняння та уособлення.

До §11. Розфарбувати малюнок. Написати твір-опис кімнати у художньому стилі.

До §9. Розфарбувати малюнок. Хто з відомих вам літературних героїв міг би жити в такій кімнаті? Від імені цього героя скласти текст «Вечір у замку». Використати у тексті розповідь та опис приміщення.

